Acta Linguistica Lithuanica
LXI (2009), 113 – 156

Jungties konstrukcijos ir jų gramatinis kontekstas

ROLANDAS MIKULSKAS
Lietuvių kalbos institutas

The aim of the article is to contribute to a satisfactory classification of copular constructions. The author starts out by pointing out that a verbocentric theory of grammar yields little for an adequate analysis of copular and related constructions. A survey of the functions performed by the verb 'be' in the constructions under consideration shows that there is a semantic interdependence between verb meaning and the syntactic frame (argument structure). In view of this interdependence a construction grammar or cognitive grammar approach seems most promising. The author argues that little is to be gained from a proliferation of lexical meanings for the verb 'be' as a means of accounting for the properties of the individual constructions; rather, the focus should be on the aspects of syntactic and semantic structure that are most crucial to the predication, and on their correlation with the function of the whole construction. More specifically, with reference to copular constructions, particular attention should be paid to the semantic and/or referential properties of the (adjectival or substantival) nominal predicates.

1. ĮŽANGA: KONSTRUKCIJŲ SU VEIKSMAŽODŽIU *BŪTI* SINTAKSINĖS ANALIZĖS SUNKUMAI[1]

1.0. Jungties konstrukcijoms paprastai vadinami tokie sakiniai kaip *Jonas yra liūdnas, Jonas yra mokytojas* ir *Jonas yra tas mokytojas, kuris mums įdiegė meilę gimtajai kalbai.* Toliau skirstant į tipus pirmieji du sakiniai kai kurių autorių priskiriami askriptyvinio tipo, o paskutinysis — ekvatyvinio tipo jungties konstrukcijoms (plg. Holvoet & Čižik-Prokaševa 2005: 79). Siekiant gramatinio aprašo vientisumo, jungties konstrukcijos neretai aptaria-

[1] Nuoširdžiai dekoju Kristinai Lenartaitei, atidžiai perskaičiusiai šio straipsnio pirminį variantą ir pateikusiai vertingų pastabų. Žinoma, už straipsnio trūkumus lieku atsakingas tik pats.

mos greta kitų artimos struktūros konstrukcijų, kurių predikacijos ašį taip pat sudaro finitinė veiksmažodžio *būti* forma. Paprastai tai esti lokatyvinė konstrukcija (*Sąsiuvinis yra stalčiuje / prie knygos*; komitatyvinės reikšmės jos atmaina *Jonas yra su Birute*), egzistencinė konstrukcija (*Stalčiuje / prie knygos yra sąsiuvinis*), posesyvinė turėjimo ir posesyvinė priklausymo konstrukcijos (atitinkamai *Vaikui yra sloga / temperatūros* ir *Ši kepurė yra Antano*), aktyvinė perfekto konstrukcija (*Varlių gyvenime nesu ragavęs*), pasyvinės (perfekto ir imperfekto) konstrukcijos (*Miestas per naktinį antskrydį buvo visiškai sugriautas*; *Mokytojas Jonas visų vaikų buvo mylimas*) ir kai kurios kitos šių konstrukcijų atmainos. Literatūroje brėžiamos įvairios tipologinės paralelės tiek tarp pastarųjų išvardytų konstrukcijų tipų, tiek ir šias konstrukcijas lyginant su anksčiau minėtomis jungties konstrukcijomis. Antai abejonių nekelia egzistencinės ir lokatyvinės konstrukcijų bendra ontologija (plg. Holvoet 2005: 139–147). Su šiais dviem tipais nežymėtos aktualiosios skaidos, veiksmažodžių reikšmės ir galiausiai sintaksinės interpretacijos atžvilgiu yra palygintini kiti du minėti — turėjimo ir priklausymo — posesyvinių konstrukcijų tipai (ibid., 147–153). Kai kurie aktyvinių ir pasyvinių konstrukcijų su predikatiniais dalyviais atvejai pelnytai gali būti laikomi askriptyvinio tipo jungties konstrukcijos su būdvardiniu predikatyvu atmaina (plg. *Jonas visada yra tvarkingai apsirengęs* ir *Jonas visada yra tvarkingas*; *Butas visai yra apleistas* ir *Butas yra prastas*).

1.1. Kai sakiniai suprantami kaip tam tikrą turinį perteikiančios propozicijos, skirstant juos tipais pirmiausia atkreipiamas dėmesys į jų teikiamos propozicijos paskirtį, arba funkciją. Pavyzdžiui, atskiri intranzityvinių sakinių tipai skirti teigti subjekto vardažodžio referento patiriamą būseną (*Bulvės verda*), egzistenciją (*Rūsyje dar liko bulvių*), statinę padėtį (lokaciją) (*Knyga yra ant stalo*), priskirti tam referentui kokią nors savybę (*Kambarys yra ankštokas*) ir t. t. Kalbant apie sintaksinių konstrukcijų tipus pirmiausia remiamasi tas konstrukcijas instancijuojančių sakinių sintaksine interpretacija. Taip suprantamas sakinio tipas gali būti realizuojamas keliomis sintaksinėmis konstrukcijomis, pavyzdžiui, posesyvinį turėjimo santykį tarp dviejų esinių konstatuojanti propozicija gali būti realizuojama dviem konstrukcijomis — [NP_{NOM} turi $NP_{ACC\ (GEN)}$] ir [NP_{DAT} yra $NP_{NOM\ (GEN)}$], plg. *Vaikas turi slogą / temperatūros* ir *Vaikui yra sloga / temperatūros*. Priklausomybių gramatikos modelio šalininkai, išpažįstantys verbocentrinį sakinio modelį, sin-

taksiškai interpretuodami konstrukcijas remiasi iš sakinio veiksmažodžio semantikos išplaukiančiais priklausomybės ryšiais, kurių pagrindu apsibrėžia sintaksinių vienetų gramatines funkcijas. Tokia sintaksinė analizė sunkiau įgyvendinama tais atvejais, kai sakinio veiksmažodis nepasižymi turtinga semantika ir sakinio predikacijai išreikšti pasitelkiami įvairūs to veiksmažodžio semantiką komplementuojantys elementai. Sintaksinės interpretacijos sunkumų neišvengiama ir analizuojant sakinius su veiksmažodžiu *būti*, kurio reikšmę, kad ir bendriausiais bruožais, dažnai būna sunku apčiuopti. Pavyzdžiui, *Lietuvių kalbos gramatikos darbuose*, kalbant apie jungties konstrukcijas, tapatumo tarp dviejų (referentiškų) esinių konstatavimo reikšmė (kuri iš esmės yra tapati jungties funkcijai loginėje propozicijos struktūroje) pripažįstama tik ekvatyvinės konstrukcijos veiksmažodžiui *būti*, o askriptyvinių konstrukcijų (kaip jos čia suprantamos) veiksmažodis *būti* laikomas „semantiškai tuščiu" (plg. Holvoet & Judžentis 2003: 32; Holvoet & Čižik-Prokaševa 2005: 79–80). Suprantama, kad einant šiuo analizės keliu ekvatyvinės konstrukcijos *Jonas yra tas žmogus, apie kurį tu kalbėjai* „tapatumo" veiksmažodžio komplementui *tas žmogus, apie kurį tu kalbėjai* tenka priskirti argumento statusą kaip ir sakinio subjekto vardažodžiui *Jonas*. Kur kas sunkiau, laikantis šios logikos, argumento statusą pripažinti askriptyvinių konstrukcijų „semantiškai tuščių" jungčių būdvardiniams ar vardažodiniams komplementams, juolab kad juos, kaip čia ir pripažįstama, labiau tinka vadinti predikatyvais. Siekiant jungties konstrukcijų aprašo vientisumo tam tikras „ekvatyvinio tipo reikšmes" *Lietuvių kalbos gramatikos darbų* autoriai siūlo pripažinti ir askriptyvinių konstrukcijų veiksmažodžiams (Holvoet & Čižik-Prokaševa 2005: 80). Intuityviai sprendimas visų jungties konstrukcijų veiksmažodžiams priskirti tam tikrą „tapatumo" reikšmę atrodo pagrįstas (trečiojoje straipsnio dalyje prie šios problemos grįšiu ir pabandysiu šią intuiciją pagrįsti rimčiau). Tačiau minėti autoriai nutyli tokio sprendimo pasekmes: taip ir lieka neaišku, ar naujai iškeptų „tapatumo" predikatų askriptyvinėse konstrukcijose komplementai „kilstelėjami" iki argumento statuso, ar tebeišlieka predikatyvai.

1.2. Panašios sintaksinės interpretacijos keliu *Lietuvių kalbos gramatikos darbuose* einama ir tarpusavyje gretinant egzistencinio ir lokatyvinio tipo konstrukcijų sakinius *Stalčiuje yra sąsiuvinis* ir *Sąsiuvinis yra stalčiuje* (Holvoet 2005: 139–147). Pirmajame sakinyje veiksmažodžiui *būti* pripažįstant „eg-

zistencijos“ reikšmę, lokatyvas *stalčiuje* tampa „periferine aplinkybe“. Antrajame sakinyje, nematant jokio pamato veiksmažodžiui *būti* priskirti kokią nors reikšmę, tas pats lokatyvas neišvengiamai tampa „būtinąja aplinkybe“, nes be jos nebūtų išreikšta pagrindinė sakinio predikacija (tiksliau kalbant, tą predikaciją išreiškia veiksmažodį komplementuojančio vardažodžio lokatyvinė morfema). Kadangi bet kurio tikrovės objekto egzistencijos predikacija yra sunkiai įsivaizduojama be jo lokacijos, intuityviai tokia sintaksinė analizė atrodo neatitinkanti tikrosios daiktų padėties. O ir toks pats gramatinių funkcijų pasiskirstymas abiejų tipų konstrukcijose, regis, emanuoja iš tos pačios veiksmažodžio *būti* semantikos, aprėpiančios ir lokalizuoto daikto egzistencijos teigimą, ir egzistuojančio daikto lokalizaciją. Kitaip tariant, tokiam abiejų konstrukcijų — egzistencinės ir lokatyvinės — veiksmažodžiui priskirtina ‚lokalizuotos / lokalizuojamos egzistencijos‘ reikšmė.

1.3. Pagal tą pačią logiką *Lietuvių kalbos gramatikos darbuose* sintaksiškai interpretuojant (senovišką, bet dar lietuvių kalboje tebevartojamą) *mihi est* tipo turėjimo konstrukciją (*Jam buvo tik septyneri metai*) ir priklausymo (*Šis rašiklis yra mano*) konstrukciją, šias dvi posesyvines konstrukcijas tipologijos požiūriu tenka vertinti skirtingai. Pirmosios konstrukcijos veiksmažodžiui *būti* pripažįstant „egzistencijos“ reikšmę vardažodžio datyvu koduojamas jos posesorius *jam* turi argumento statusą ir ši posesyvinė konstrukcija laikoma egzistencinės konstrukcijos atmaina. Antrosios, priklausymo, konstrukcijos veiksmažodžiui *būti* nepripažįstant jokios konkrečios reikšmės, jo genityvu koduojamą posesorių *mano* tenka laikyti „būtinuoju modifikatoriumi“, taip šį vardažodį gramatinės funkcijos ir sintaksinio statuso atžvilgiu prilyginant lokatyvinės konstrukcijos „būtinajai aplinkybei“, — dėl tokios sintaksinės interpretacijos kalbama konstrukcija tampa artimesnė lokatyvinio, o ne posesyvinio tipo konstrukcijai (žr. Holvoet 2005: 151–153). Pagrįstai galėtume klausti, ar šios sintaksinės interpretacijos metu brėžiamos paralelės tarp akivaizdžiai skirtingos paskirties konstrukcijų padeda tinkamai įvertinti tipologinę jų priklausomybę? Juk tokių sakinių, kaip *Onutės žalios akys*, interpretacinių galimybių analizė rodo, kad palankiomis kontekstinėmis aplinkybėmis posesoriaus genityvas juose gali turėti ir argumento statusą (Mikulskas 2006b: 41–50). Apie tai, kad „iškeltinio“ posesoriaus genityvas be nuostolio galėtų pakeisti „iškeltinio“ posesoriaus datyvą (iš esmės sutampantį su senovinės *mihi est* tipo konstrukcijos datyvu), kalba ir Holvoetas (ibid., 159),

aptardamas tarmėse fiksuotą pavyzdį *Bijūnėliui žali lapai*, plg. *Bijūnėlio žali lapai*. Išties, nors lietuvių kalbos genityvas ir datyvas funkciniu atžvilgiu sudaro gana aiškią opoziciją, kai kuriuose sintaksiniuose kontekstuose šiais linksniais koduojamos labai artimos reikšmės. Pavyzdžiui, datyvu žymimas predikatinio beneficiento vaidmuo be didelio reikšmės nuostolio gali būti perkoduojamas į atitinkamą genityvo posesorių, plg. *Šis kambarys yra jums / jūsų.* (situacija paskiriant svečiams kambarius). Netgi adnominalinis genityvas kai kuriais atvejais gali būti interpretuojamas kaip išorinis (sakinio lygmens), o ne kaip vidinis (daiktavardinio junginio lygmens) posesorius, plg. *Profesoriaus portfelis pūpso ant stalo* ir *Asistentas palaikė profesoriaus / profesoriui portfelį*, — tik pirmajame sakinyje atributinis genityvo statusas nekelia abejonių. Toks kontekstinis genityvo ir datyvo funkcijų suartėjimas neturėtų stebinti: juk netiesioginį dalyvavimą sakiniu profiliuojamame įvykyje suponuojantys datyviniai vaidmenys — recipientas, adresatas, beneficientas ir eksperienceris — lengvai gali būti išplečiami iki posesoriaus vaidmens[2]. Nors šis tik specifiniuose sintaksiniuose kontekstuose pasireiškiantis funkcinis genityvo ir datyvo suartėjimas kalboje yra gana marginalus, jis galėtų paskatinti ir minėtos posesyvinės priklausymo konstrukcijos (*Šis rašiklis yra mano*) genityvą pabandyti interpretuoti kaip išorinį posesorių, taip pripažįstant jam argumento statusą. Tokia šios konstrukcijos analizė būtų pageidautina, nes tuomet abi aptariamas — turėjimo ir priklausymo — konstrukcijas galėtume laikyti iš esmės to paties posesyvinio santykio dviem skirtingomis instanciacijomis. Deja, kaip toliau (2.2.2.1. sk.) matysime, atidžiau pažvelgus į priklausymo konstrukcijos struktūrą ir genezę, šia pageidaujama kryptimi jos analizė atrodo mažai tikėtina: genityvo predikatinė funkcija ir „atributinė" prigimtis kalbamoje konstrukcijoje neleidžia jo lengva ranka laikyti veiksmažodžio *būti* argumentu ir verčia ieškoti kitų šio genityvo interpretacijos alternatyvų.

[2] Svarų argumentą del genityvo ir datyvo linksnių funkcinio artimumo indoeuropiečių kalbose pateikia Geoffrey'o Haigo iškelta hipotezė dėl būtojo laiko ergatyvinių konstrukcijų kilmės iranėnų kalbose. Pasak šio lingvisto, būtojo laiko konstrukcijų ergatyvine rikiuote (angl. *alignment*) išsirutuliojusi iš (literatūroje seniai aptariamos ir įvairiai interpretuojamos) senosios persų kalbos *manā kartam* tipo konstrukcijos, kuri iš pat pradžių buvusi išorinio posesoriaus konstrukcija (*External Possessor Construction*). Būtent šis išorinio argumento statusą konstrukcijoje turintis genityvas (*manā*) natūraliai perėmė senovės persų kalboje jau išnykusio datyvo linksnio funkcijas, pirmiausia — benefaktyvinę (Haig 2008: 41–88).

1.4. Ši trumpa problemų, kylančių konstrukcijoms su veiksmažodžiu *būti* taikant verbocentrinės analizės metodą, apžvalga rodo, kad norint adekvačiai apibrėžti tokių sakinių tipologinę priklausomybę vien tik veiksmažodžio semantikos išteklių nepakanka. Tokios analizės metu generuojamos struktūrinių bendrybių tarp atskirų kalbamų konstrukcijų tipų įžvalgos kartais gali net užtemdyti tų konstrukcijų atliekamas funkcijas kalboje. Siekiant, kad šioms konstrukcijoms priskiriamos tipologinės charakteristikos labiau atitiktų intuityviai suvokiamą jų paskirtį, atidesnį žvilgsnį reikia atkreipti į jų veiksmažodžių komplementų semantinę prigimtį ir į jose vartojamų vardažodžių referentines savybes. Vienos ar kitos konstrukcijos tipą apibrėžti padeda ir konstrukciją instancijuojantiems sakiniams būdinga žodžių tvarka ir ją atitinkanti nežymėta aktualioji skaida. Visi šie dalykai vienaip ar kitaip atliepia atskirų konstrukcijų tipų paskirtį kalboje, kitaip tariant, yra funkciškai motyvuoti. Kalbant apie aktualiosios sakinio skaidos svarbą sakinių tipologijai, norisi pastebėti, kad tik su preverbinio vardažodžio apibrėžtumu ir postverbinio vardažodžio neapibrėžtumu koreliuojanti aktualioji skaida laikytina nežymėta. Tik tokia aktualioji skaida gali būti laikoma tipologiniu atžvilgiu klasifikuojamų sakinių semantinės struktūros savastimi (šios minties pagrindimą žr. Mikulskas 2006b: 34–41). Trečiojoje šio straipsnio dalyje pateikiama jungties konstrukcijų tipologija ir bus grindžiama ne tiek iš jų veiksmažodžių semantikos išplaukiančia sintaksine interpretacija, kiek predikatyvų semantinės prigimties atskleidimu ir šioje pozicijoje vartojamų vardažodžių referentinių savybių funkcine analize. Bet prieš tai, antrojoje dalyje, pamėginsime giliau pažvelgti į visose anksčiau minėtose konstrukcijose vartojamo veiksmažodžio *būti* semantiką.

2. VEIKSMAŽODŽIO *BŪTI* SEMANTINES SAVYBĖS

2.0. Tik nuodugniau ištyrę anksčiau minėtose konstrukcijose vartojamo veiksmažodžio *būti* semantines savybes, aiškiau matysime, kuriuo mastu šis veiksmažodis galėtų būti laikomas konstrukcijų sintaksinį rėmą (t. y. argumentų struktūrą) lemiančiu veiksniu, arba formaliosios semantikos terminais tariant — semantiniu funktoriumi (šis terminas plačiai vartojamas ir *Lietuvių kalbos gramatikos darbų* autorių, žr. Hovoet & Judžentis 2003: 15t.; Holvoet & Semėnienė 2004: 15; Hovoet & Judžentis 2005: 16t.). Be abejo, taikomas sakinio veiksmažodžiui semantinio funktoriaus terminas supo-

nuoja verbocentrinį sakinio modelį. Šio modelio taikymo šalininkai remiasi prielaida, kad sakinio veiksmažodį subkategorizuojanti argumentų struktūra (angl. *subcategorization frame*) yra nuspėjama (išvedama) iš jo vadinamosios leksinės reikšmės. Suprantama, kad verbocentrinio modelio taikymas sintaksinėje analizėje yra problemiškas, kai ta veiksmažodžio leksinė reikšmė yra sunkiai apibrėžiama (tą jau matėme iš anksčiau aptartų pavyzdžių). Bet ar visais atvejais, kai sakinio veiksmažodis semantiniu atžvilgiu atrodo visavertis, iš jo reikšmės gali būti išvedami tie sintaksinės struktūros ypatumai, kurie galiausiai ir nulemia to sakinio tipologinę priklausomybę? Kitaip sakant, ar sakinio veiksmažodžio kaip semantinio funktoriaus samprata besiremianti sintaksinė analizė adekvačiai atskleidžia konstrukcijos, kurią tas sakinys instancijuoja, struktūrinius ir semantinius ypatumus?

2.1. Kalboje nesunku rasti konstrukcijų, kurių veiksmažodžius vadinti semantiniais funktoriais būtų netikslu, mat tuos veiksmažodžius „subkategorizuojanti argumentų struktūra" nėra šimtu procentų nuspėjama iš jų semantikos. Geras pavyzdys šiuo atžvilgiu yra vadinamosios lokatyvinės alternacijos: pagrįstai galėtume teigti, kad argumentų konfigūracijos šiose alternuojančiose konstrukcijose didžia dalimi priklauso nuo to, kuris sakiniu profiliuojamos situacijos elementas koduojamas kaip tiesioginis objektas, o jau veiksmažodžio reikšmė koreguojama pagal atitinkamą konstrukciją (taip teigdami, kartu su Adele Goldberg (1995) pripažįstame konstrukcijos, kaip sintaksinės struktūros, reikšmės savitumą ir tos reikšmės viršenybę prieš sakinio veiksmažodžio reikšmę), plg.:

(1) *Tėvas su sūnumi (per dieną) malkas sukrovė į kūgį* (t. y. tam tikrą sukapotų malkų kiekį (krūvą) sukrovė į kūgį).
(2) *Tėvas su sūnumi (per dieną) sukrovė malkų kūgį.*

Šių konstrukcijų veiksmažodžius atitinkamai galime apibrėžti kaip *(su)krauti*$_1$ ‚(pabirus daiktus) kūgio tvarka (su)dėlioti' ir *(su)krauti*$_2$ ‚(iš pabirų daiktų) (su)formuoti kūgį' (galimybė abiejuose sakiniuose įterpti krovimo veiksmo trukmę modifikuojančią laiko aplinkybę rodo, kad tas veiksmas nėra momentinis, jo rezultatas pasiekiamas ne iš karto, bet laipsniškai, pamažu formuojant ir didinant malkų kūgį). Taigi, žvelgiant į šias alternuojančias konstrukcijas, tiksliau būtų kalbėti apie jų veiksmažodžius ir atitinkamas argumentų struktūras siejantį abipusės, bet ne vienpusės priklausomybės san-

tykį, t. y. ne apie prado ir priedo (angl. *head* : *dependent*) santykį (plg. Croft 2001: 248). Žinoma, nereikėtų išleisti iš akių, kad abiejose konstrukcijose vartojamų veiksmažodžių *krauti*$_1$ ir *krauti*$_2$ reikšmės pagrįsta gali būti laikomos dviem skirtingomis vienos, bendresnės, reikšmės realizacijomis. Pagrindas tokios bendros reikšmės postulavimui atsiranda, kai suvokiame, kad alternuojančių konstrukcijų perteikiami semantiniai turiniai tėra to paties (malkų krovimo į kūgį) scenarijaus skirtingi aspektai (ar profiliai). Ši bendroji reikšmė (ją Seizi Iwata, skirdamas nuo frazės lygmens reikšmės (angl. *Phrase Level Meaning*), siūlo vadinti leksinio prado lygmens reikšme (angl. *Lexical Head Level Meaning*); žr. Iwata 2005: 361–363) apima būtinuosius to krovimo scenarijaus elementus: **krovėją**, **kraunamą objektą**, **būdingą krovimo formą**, atitinkamai įkūnijančius bendresnius semantinius vaidmenis — **agentą**, **muverį**, **(paskirties) lokatyvą**.

2.1.1. Dar sunkiau semantinio funktoriaus sąvoka yra pritaikoma anglų kalbos vadinamųjų ditranzityvinių (dvigubo objekto) konstrukcijų ir su šiomis alternuojančių kauzuoto judėjimo konstrukcijų veiksmažodžiams, plg.:

(3) *She gave her boyfriend a new Mercedes.*
(4) *She gave a new Mercedes to her boyfriend.*

Sunku būtų tvirtinti, kad argumentų struktūros pokyčiai šiose dviejose konstrukcijose ir su jais sietini konstrukcijų reikšmės skirtumai yra išvedami iš regimai to paties veiksmažodžio *to give*. Pagrįstai galėtume teigti, kad kalbamų konstrukcijų reikšmės skirtumus lemia skirtingi jų struktūriniai rėmai, kuriuose vartojamas iš esmės tas pats predikatas, atitinkamai [give NP NP] ir [give NP [to NP]]: šiose struktūrose tiesioginio objekto vietą užima skirtingus semantinius vaidmenis reprezentuojantys daiktavardžiai, atitinkamai recipientas arba muveris. Žinoma, norėdami būti tikslūs turėtume pripažinti, kad veiksmažodžio *to give* reikšmė aptariamose konstrukcijose tam tikru mastu priklauso nuo kiekvienai iš jų būdingo savito „subkategorizuojančio rėmo". Ši priklausomybė yra aiškesnė, kai kalbamose konstrukcijose vartojami perduodamo objekto trajektoriją labiau pabrėžiantys veiksmažodžiai, pvz.:

(5) *They sent me another brochure.* [send$_1$ NP NP]
(6) *We sent the new letter to all the applicants.* [send$_2$ NP [to NP]]

Galėtume tvirtinti, kad predikato send$_1$ reikšmėje yra ryškesnis poveikio recipientui (jo asmeninei sferai) semantinis komponentas, nes sakiniu pro-

filiuojamos situacijos riboženkliu (tiesioginiu objektu) pasirenkamas pats recipientas, o predikato $send_2$ reikšmėje, sakiniu profiliuojamos tos pačios situacijos riboženkliu pasirenkant muverį, pabrėžiama jo judėjimo trajektorija (link recipiento). Tačiau ir šiuo atveju galėtume manyti, kad kalbos vartotojo sąmonėje visai realiai egzistuoja šias abi reikšmes aprėpianti bendresnė send reikšmė, žyminti agento kauzuotą muverio judėjimą iš jo sferos į recipiento sferą. Bet vargu, ar tikslu būtų teigti, kad tokia abstrahuota reikšmė sankcionuoja vienos ar kitos konstrukcijos argumentų struktūrą. Kita vertus, kadangi apie atskirus veiksmažodžio *to send* semantinius variantus ($send_1$ ir $send_2$) aptariamose konstrukcijose yra pagrindo kalbėti tik tiek, kiek juos remia skirtingi tų konstrukcijų struktūriniai rėmai, šiuos predikatus vadinti semantiniais funktoriais galėtume tik su didelėmis išlygomis (plg. Langacker 2008: 239–244). Regis, tiksliau būtų kalbėti, kad veiksmažodžio *to send* leksinė reikšmė (apibrėžiama tam tikro semantinio-interpretacinio rėmo) yra suderinama su abiejų konstrukcijų semantinėmis specifikacijomis.

2.1.2. Toliau, stengdamiesi apibrėžti veiksmažodžio *būti* įvairiose konstrukcijose galimas turėti reikšmes, remsimės aptartų alternuojančių konstrukcijų sintaksinės analizės praktika. Tai darome dėl dviejų priežasčių. Pirma, akivaizdu, kad kalbamam veiksmažodžiui galimos priskirti reikšmės labai priklauso nuo konstrukcijų, kuriose jis vartojamas, pobūdžio. Antra, kai kurias konstrukcijas su veiksmažodžiu *būti* pelnytai galime laikyti alternuojančiomis: antai galėtume manyti, kad dviejų konstrukcijų — egzistencinės ir lokatyvinės — koegzistavimo *raison d'être* yra pabrėžti skirtingus iš esmės tos pačios „lokalizuotos egzistencijos" situacijos aspektus. Panašiu pagrindu grupuodami ir kitas kalbamas konstrukcijas, atskirų tokių grupių veiksmažodžiams galėsime priskirti bendresnes reikšmes, taip išvengdami „bereikšmių" leksemų postulavimo tais atvejais, kai konkretesnę veiksmažodžio *būti* reikšmę sunkiau apibrėžti[3].

2.2. Pereikime prie išsamesnio veiksmažodžio *būti* reikšmių, jo turimų jau minėtose konstrukcijose, aptarimo. Sunku įsivaizduoti, kaip viena ar kita ar-

[3] Ši principinė nuostata pasirenkama laikantis pamatinio kognityvinės gramatikos postulato — Turinio reikalavimo (kitaip dar — Simbolines tezes) — draudžiančio gramatiniame apraše operuoti bereikšmiais kalbos vienetais (plačiau žr. Langacker 1987: 97–98; Taylor 2002: 38–60; plg. Mikulskas 2006a: 40).

gumentų struktūros konfigūracija galėtų būti išvedama iš toliau pateikiamų konstrukcijų veiksmažodžio *būti*, plg.:

(7) *Jonas yra liūdnas.*
(8) *Jonas yra mokytojas.*
(9) *Jonas yra tas mokytojas, kuris mums įdiegė meilę gimtajai kalbai.*
(10) *Sąsiuvinis yra stalčiuje / prie knygos.*
(11) *Stalčiuje / prie knygos yra sąsiuvinis.*
(12) *Vaikui yra sloga / temperatūros.*
(13) *Ši kepurė yra Antano.*

Šiuos gana skirtingos struktūros ir paskirties sakinius vienija tai, kad, regis, visų jų pradą (*clausal head*) sudaro sudėtinis veiksmažodis (kaip matysime toliau, šis teiginys konstrukcijoms (11) ir (12) negalioja). Jį sudaro finitinė veiksmažodžio *būti* forma ir to veiksmažodžio komplementas, žymintis sakinio predikacijos turinį. Kaip matome iš pavyzdžių, veiksmažodžio *būti* komplementą gali sudaryti (su subjektu derinamas) būdvardžio ar daiktavardžio nominatyvas, netiesioginis daiktavardžio linksnis ar prielinksninė konstrukcija. Priklausomybių gramatikos modelyje aukščiau išvardytų konstrukcijų pagrindiniais dėmenimis (sakinio pradais) telaikomi jungies veiksmažodžiai, o jų būtinuosius komplementus (netiesioginiais linksniais ar prielinksninėmis konstrukcijomis reiškiami lokatyvinės prigimties komplementai dar gali būti įvardijami ir kaip būtinosios aplinkybės, būtinieji modifikatoriai ar predikatiniai modifikatoriai; pastarasis terminas, kol kas tik kaip darbinis, pasirinktas *Naujojoje lietuvių kalbos gramatikoje*, žr. Holvoet & Mikulskas 2009b: 8–12) čia stengiamasi pagal rangą prilyginti subjektiniam veiksmažodžio komplementui (plg. Holvoet & Čižik-Prokaševa 2005: 74–80). Tokiai kalbamų sakinių sintaksės analizei jų jungties veiksmažodį būtina laikyti semantiniu funktoriumi, vadinasi, priskirti jam tam tikrą reikšmę, leidžiančią jungties *būti* komplementus laikyti jos priklausiniais, arba argumentais. Išties atsižvelgdami į kalbamų konstrukcijų komunikacinę paskirtį ir pagal tai priskirdami joms reikšmes, atitinkamas reikšmes galėtume priskirti ir jų jungtims. Taip konstrukcijoje (7) veiksmažodžiui *būti* galėtume priskirti ‚askripcijos' reikšmę, konstrukcijoje (8) šis veiksmažodis turėtų ‚inkliuzijos' reikšmę, o konstrukcijoje (9) jis reikštų subjekto ir predikatyvinio vardažodžių referentinį tapatumą, šiam veiksmažodžiui galėtume priskirti ‚ekvacijos' reikšmę. Kaip matysime vėliau (3.4.–3.4.2. sk.), yra pagrindo kalbėti

apie šių trijų konstrukcijų struktūrinį ir ontologinį bendrumą, priskiriant joms (tad ir jų jungtims) bendresnę ‚tapatumo' reikšmę. Šias tris konstrukcijas taip pat bendriau galėtume vadinti tapatumo konstrukcijomis. Kita vertus, tapatumo konstrukcijose atsiskleidžia struktūrinė veiksmažodžio *būti* funkcija — jungties funkcija (plg. orig. lot. *copula* — saitas, raištis, ryšys, sujungimas). Kalbamose konstrukcijose šis veiksmažodis, bendrai imant, žymi tam tikrą ryšį (tapatumo santykį) tarp dviejų esinių. Dėl to galėtume tarti, kad tie du esiniai, sakinyje koduojami subjekto vardažodžiu ir predikatyvo būdvardžiu ar vardažodžiu, ir sudaro veiksmažodžio *būti*, vartojamo tapatumo konstrukcijose, būtinuosius argumentus, arba struktūrinį rėmą. Vis dėlto šiuo atveju tiksliau būtų kalbėti apie „tapatumo" predikato ir atitinkamo struktūrinio rėmo (tapatumo konstrukcijos) abipusę priklausomybę.

2.2.1. Konstrukcija (10) reprezentuoja lokatyvinių sakinių tipą, o konstrukcija (11) — egzistencinių sakinių tipą. Šių sakinių tipų ypatybės, jų skirtumai ir bendrumai, pastaruoju metu lietuviškoje literatūroje buvo gana plačiai analizuoti ir diskutuoti (plg. Holvoet 2005: 139–147; Mikulskas 2006b: 34–41). Nesunku matyti tokių konstrukcijų, kaip (10) ir (11), struktūrinį bendrumą ir suvokti jų bendras ontologines ištakas. Išties tik tas daiktas gali būti kur nors lokalizuojamas, dėl kurio egzistencijos neabejojama (kad subjekto vardažodžio referento egzistencija lokatyvinėje konstrukcijoje yra presuponuojama, rodo šio vardažodžio apibrėžta interpretacija sakinio pradžioje), o daikto egzistencijos teigimas sunkiai įsivaizduojamas be jo lokalizacijos, kad ir pačiu bendriausiu būdu. Daikto egzistencijos ir lokalizacijos abipusės sąsajos logika paprasta: jei daiktas apskritai egzistuoja, tai paprastai jis egzistuoja kurioje nors konkrečioje vietoje (žinoma, sakinyje ta vieta gali būti tik numanoma arba suvokiama apibendrintai). Šių konstrukcijų skirtingas reikšmes iš esmės lemia atvirkštinė žodžių tvarka jose ir ją atitinkanti nežymėta aktualioji skaida, leidžianti subjekto vardažodį lokatyvinėje konstrukcijoje interpretuoti apibrėžtai, o egzistencinėje — neapibrėžtai. (su egzistencijos predikacija sietinas neapibrėžtumo efektas yra plačiai aptartas literatūroje, žr. Lyons 1999: 236–246; plg. Mikulskas 2006b: 36–38). Jų veiksmažodžiams galėtume priskirti atitinkamai ‚lokacijos' ir ‚egzistencijos' reikšmes. Ypač lengva veiksmažodžiui *būti* priskirti ‚egzistencijos' reikšmę tuomet, kai diskursui besirutuliojant, jis atsiduria fokuse, arba remoje, plg.:

(14) [*Ar stalčiuje yra sąskaitų sąsiuvinis?*] *Taip, tas sąsiuvinis stalčiuje* ***yra***.

Nors šio sakinio žodžių tvarka formaliai primena lokatyvinių sakinių žodžių tvarką, jo aktualioji skaida yra žymėta (tą rodo ir kontrastiniu kirčiu pabrėžiamas veiksmažodis): sakinio egzistencinis pobūdis yra lengvai suvokiamas — jo remą tesudaro (sąsiuvinio) egzistenciją (stalčiuje) patvirtinantis predikatas ***yra***. Šis pavyzdys verčia atkreipti dėmesį į vieną svarbią egzistencinės konstrukcijos ypatybę, ją išskiriančią iš kitų čia aptariamų konstrukcijų: joje egzistencijos predikaciją reiškia iš esmės vienas veiksmažodis *būti*. Šios predikacijos suvokimui svarbi daikto, kurio egzistencija teigiama, vieta sakinyje gali būti ir nepatikslinama. Tuo tarpu likusiose konstrukcijose, įskaitant ir anksčiau aptartas tris tapatumo konstrukcijas, veiksmažodžio *būti* pavartojimas be atitinkamo komplemento yra sunkiai įsivaizduojamas. Ir tai suprantama, nes šie komplementai yra neatsiejama tomis konstrukcijomis reiškiamos predikacijos dalis. Pavyzdžiui, konstrukcijose (10), (12) ir (13) — pagrindinis predikacijos svoris tenka net ne vardažodiniam komplementui, bet jo linksnio morfemai ar prielinksniui. Visa tai leidžia manyti, kad egzistencinėje konstrukcijoje pasireiškia kita pamatinė (greta 2.2. sk. minėtos ‚tapatumo') veiksmažodžio *būti* — ‚egzistencijos'— reikšmė. Na, o egzistencinei konstrukcijai genetiškai artimoje lokatyvinėje konstrukcijoje veiksmažodžiui *būti* ‚lokacijos' reikšmę galime priskirti tik metonimiškai, mat čia pagrindinės predikacijos — subjektinio referento lokacijos nurodymo — užduotis tenka predikatiniu modifikatoriumi einančio vardažodžio lokatyvo morfemai ar tą vardažodį valdančiam prielinksniui. Dėl to galėtume net tvirtinti, kad bent ontologiškai egzistencinė predikacija yra pirminė lokatyvinės predikacijos atžvilgiu, net jeigu formalios raiškos požiūriu neretai esti priešingai: literatūroje nurodoma, kad egzistencinės predikacijos raiškai dažnai naudojamasi lokatyvinių konstrukcijų struktūrinėmis galimybėmis. Kaip pavyzdys dažnai nurodomos anglų kalbos egzistencinės konstrukcijos *there is / there are* (plg. *There is still hope*; *There is only one God.*): šiose konstrukcijose lokatyvų pritaikymas egzistencinės predikacijos raiškai iš dalies paaiškinamas konceptualiosios metaforos EGZISTENCIJA YRA LOKACIJA (ČIA) (plg. *The baby has arrived*, i. e. has come to existence by being borne) veikimu (Radden & Dirven 2007: 277). Kadangi daikto egzistencijos mes nemokame teigti kartu nesuponuodami ir jo lokacijos, dažnas abiejų tipų konstrukcijų struktūrinis artimumas suprantamas. Tačiau jeigu yra pagrindo teigti, kad ‚egzistencijos' reikšmė veiksmažodžiui *būti* yra pamatinė, tai ir yra pagrindo tvirtinti, kad ontologiškai egzistencinės konstrukcijos atitinka-

mų lokatyvinių konstrukcijų atžvilgiu yra pirminės. Egzistencinės ir lokatyvinės konstrukcijos struktūrinį artimumą (bent jau lietuvių kalboje) galime paaiškinti tuo, kad abiejų tipų konstrukcijomis reiškiamų predikacijų turinio interpretavimas remiasi faktiškai ta pačia konceptualizavimo baze, kurios esminiai elementai yra **daikto egzistavimas tikrovėje** ir **daikto lokacija tikrovėje**. Egzistencine konstrukcija teigiamas daikto realumo faktas — jo egzistencija tikrovėje. Tuo pačiu jis įvedamas ir į diskurso „tikrovę" (iš čia ir referento išankstinio neapibrėžtumo reikalavimas). Formuojant lokatyvinę propoziciją egzistencinės propozicijos pagrindu, alternatyvia aktualiąja skaida egzistencijos teigimas pašalinamas iš sakinio profilio (dabar jis tik suponuojamas). Egzistencinės konstrukcijos sintaksę perorientavus lokacijos raiškai, naujojoje (lokatyvinėje) konstrukcijoje veiksmažodis *būti* natūraliai netenka ir pirminės egzistencijos teigimo funkcijos. Atkreiptinas dėmesys, kad kartu su šia netektimi daikto lokacijos poreikiams pritaikytas predikatas atlaisvinamas nuo egzistenciniam predikatui svarbios priedermės kvantifikuoti daiktą, kurio egzistencija teigiama. Egzistencinėje konstrukcijoje ši kvantifikacija reiškiama per subjektinio vardažodžio neapibrėžtumą ir aiškiai matoma pavartojus vardažodžio daugiskaitą arba paneigus predikatą, kai tas vardažodis neišvengiamai įgyja neapibrėžto kiekio kilmininko formą[4], plg. *Stalčiuje yra sąsiuvinių*; *Stalčiuje yra* (*kažkoks*) *sąsiuvinis* > *Stalčiuje nėra* (*jokio*) *sąsiuvinio*. Lokatyvinės konstrukcijos subjektinio vardažodžio referentas iš principo negali būti kvantifikuojamas, nes čia jis yra unikaliai identifikuotas, tad paneigus konstrukcijos predikatą vardažodis išlaiko vardininko formą, plg. (*Tas*) *sąsiuvinis nėra stalčiuje*. Tiesa, šis sakinys skamba nenatūraliai, bet tik todėl, kad lokatyvinėje konstrukcijoje natūralu neigti ne jos veiksmažodinį predikatą, o pagrindinę predikaciją joje išreiškiantį lokatyvą, plg. (*Tas*) *sąsiuvinis yra ne stalčiuje*.

‚Lokacijos' reikšmę lokatyvinės konstrukcijos veiksmažodžiui, kaip jau buvo minėta, galėtume priskirti tik netiesiogiai, metonimijos keliu[5]. Čia de-

[4] Neigimio kilmininko testas gana sėkmingai (bent jau rusų ir lietuvių kalbose) taikomas egzistencinių predikatų diagnostikai (žr. Holvoet 2005: 141–145).

[5] Sakydamas, kad ‚lokacijos' reikšmė veiksmažodžiui *būti* lokatyvineje konstrukcijoje priskiriama metonimijos keliu, jokiu būdu nenoriu nuneigti tos reikšmės realumo. Taip formuluodamas tenoriu pabrėžti šios reikšmes nesavarankiškumą, jos grynai kolokatyvinę prigimtį. Kad žodžių junginiuose, o juolab kolokacijose, žodžių reikšmės iš dalies ar visiškai „persikloja" yra savaime suprantamas dalykas. Kognityvinėje gra-

rėtų pastebėti, kad kai kuriais atvejais lokatyvinės konstrukcijos veiksmažodis tebeišlaiko pirminę ‚egzistencijos' reikšmę, plg.:

(15) [*Kur (dar) yra sąsiuvinių?*] (*Jų* (= sąsiuvinių) *yra*) ***stalčiuje.***

Tokių kaip šis sakinių paskirtis — patvirtinti spėjamą daikto egzistenciją. Pasinaudojus lokatyvinės konstrukcijos struktūrinėmis galimybėmis, sakinyje tai atliekama itin taupiai — tenurodant to daikto buvimo vietą. Taigi toks sakinys formaliai yra lokatyvinis, tačiau funkciniu požiūriu jis laikytinas egzistenciniu (apie tokių sakinių specifiką plačiau žr. Mikulskas 2006b: 40–41). Bendra lokatyvinės ir egzistencinės konstrukcijų ontologija leidžia tvirtinti, kad jų veiksmažodžių reikšmės emanuoja iš bendresnės veiksmažodžio *būti* reikšmės, kurią galime apibrėžti kaip ‚lokalizuota / lokalizuojama egzistencija'.

2.2.2. Konstrukcijos (12) ir (13) atstovauja skirtingoms posesyvinių sakinių atmainoms. Jomis atitinkamai reiškiami turėjimo ir priklausymo santykiai.

matikoje sudėtinių kalbos struktūrų sudarymą iš paprastesnių vienetų pagrindžianti valentingumo teorija (Langacker 1987: 277–327) šį reikšmių „persiklojimą" aiškina semantinio patikslinimo, arba elaboracijos, terminais: viena (paprastai turininges-ne) kalbinė išraiška prisijungdama prie kitos (paprastai abstraktesnes) kalbinės išraiškos semantiškai patikslina, arba elaboruoja, pastarosios atitinkamą semantinę substruktūrą, kuri apibūdinama kaip schemine pirmosios išraiškos turinio apybraiža ir vadinama elaboracijos vieta (angl. *elaboration site*, sutrumpintai — *e-site*). Junginio įprastumas (ar jo gramatiškumas) priklauso nuo elaboruojamos substruktūros kognityvinio iškilumo, kuris savo ruožtu priklauso nuo to tipo junginių įsitvirtinimo vartosenoje (uzuse). Vartojant šiuos kognityvinius terminus veiksmažodžio *būti* sąjungai su lokatyvu lokatyvineje konstrukcijoje apibūdinti ir šioje sąjungoje atsirandančiai veiksmažodžio ‚lokacijos' reikšmei pagrįsti, aiškinimas atrodytų maždaug taip. Lokatyvinės morfemos (ar atitinkamo prielinksnio) žymimas pastovus erdvinis santykis tarp dviejų esinių (konstrukcijoje — tarp dviejų vardažodinių referentų) elaboruoja veiksmažodžio *būti* atitinkamą semantinę substruktūrą, kurios esmę sudaro tik schemiškai profiliuojamas erdvinis santykis. Kadangi veiksmažodis konstrukcijoje turi finitinę formą, jis žymi tam tikrą procesą, kurio profilį, kognityviniais terminais tariant, sudaro laikui bėgant nuosekliai skenuojama vis ta pati scheminė erdvinė padėtis. Šis junginiuose su lokatyvais įgyjamas veiksmažodžio *būti* profilis ir leidžia kalbėti apie šio veiksmažodžio „lokacijos" reikšmę. Sudarant schemines reikšmės „lokatyvinio" veiksmažodžio ir konkrečios reikšmės lokatyvo junginį suformuojamas lokatyvinis predikatas, paveldintis iš finitinės veiksmažodžio formos procesualumo, arba paprasčiau — laikiškumo, dimensiją (bendraties atveju (plg. *Dešimtą valandą turi būti institute*) laiko ašyje išsidėsčiusios erdvinės padėtys suvokiamos holistiškai, todel čia turėtume kalbėti apie sudėtinio predikato (*būti institute*) profiliuojamo santykio vienalaikiškumą; plg. Langacker 2008: 118).

Turėjimo predikatinis santykis senovine *mihi est* tipo konstrukcija lietuvių kalboje reiškiamas retai — jos vietoje įsivesta *habere* tipo konstrukcija, plg. *Vaikas turi slogą / temperatūros* (Holvoet 2005: 148–151). Priklausymo predikatinis santykis kalboje taip pat gali būti reiškiamas ir eksplicitiškai — sakinyje vartojant veiksmažodį *priklausyti*, plg. *Ši kepurė priklauso Antanui*. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad abiejų aptariamų konstrukcijų veiksmažodžiai *būti* reikalingi komplementų, todėl galėtume teigti, kad šių konstrukcijų predikatai yra sudėtiniai, atitinkamai — *dat.* + *būti* ir *būti* + *gen.* Tuomet veiksmažodžiams *būti* šiose konstrukcijose, panašiai kaip ir lokatyvinėje konstrukcijoje, metonimiškai galėtume priskirti atitinkamai ‚turėjimo' ir ‚priklausymo' reikšmes. Šis metonimijos kelias, žinoma, nėra pats geriausias būdas apibūdinti veiksmažodžio reikšmę sakinyje (veiksmažodžio *būti* leksinę reikšmę apibrėždami pagal jo komplemento funkciją, mes nieko naujo apie jo semantiką neatskleidžiame). Be to, pradinė datyvinio komplemento padėtis pirmojoje konstrukcijoje verčia manyti, kad šis komplementas su veiksmažodžiu *būti* nesudaro sudėtinio predikato: sakinio predikatu eina tik veiksmažodis *būti*, o datyvinis komplementas yra šio predikato argumentas. Žinoma, tuomet veiksmažodžiui *būti* konstrukcijoje (12) reikia priskirti savarankišką reikšmę. Ir tam yra pagrindo. Į posesyvinių, egzistencinių ir lokatyvinių konstrukcijų tipologines paraleles literatūroje seniai atkreiptas dėmesys (žr. Clark 1978: 87; plg. Holvoet 2005: 148–153). Posesyvinę *mihi est* tipo ir anksčiau aptartą egzistencinę konstrukciją sieja bendra nežymėtos aktualiosios skaidos specifika: abiem atvejais subjekto vardažodis yra pasakomas remoje, o temos poziciją vienu atveju užima datyvinis argumentas, kitu atveju — lokatyvas. Yra pagrindo manyti, kad abiejose konstrukcijose veiksmažodis *būti* turi iš esmės tą pačią ‚egzistencijos' reikšmę. Tokios reikšmės ontologiją aptariamoje posesyvinėje konstrukcijoje galėtume pagrįsti taip: *mihi est* tipo konstrukcija reiškiama „intencionalios" („beneficientinės"?) egzistencijos propozicija, kitaip tariant, čia teigiama į asmeninę posesoriaus sferą nukreipta ko nors egzistencija[6]. Logika čia paprasta: jeigu daiktas egzistuoja kieno nors asmeninėje sferoje (YRA KAM NORS), tai tas asmuo tuo daiktu disponuoja, t. y. jį TURI. Toks posesyvinės ir egzistencinės propo-

[6] Šį teiginį patvirtina faktas, kad lietuvių kalba *mihi est* tipo turėjimo konstrukcijas išlaikė daugiausia būtent tais atvejais, kai datyvinis posesorius gali būti suvokiamas ir kaip posesumo poveikį patiriantis beneficientas (maleficientas) ar eksperienceris, dar plg. *Tai mamai bus džiaugsmo, kad parvažiavai!*

zicijų suartėjimas neturėtų stebinti, juk ir kai kuriomis konstrukcijomis su veiksmažodžiu *turėti* faktiškai teigiama ne apie ko nors turėjimą, bet apie ko nors buvimą kieno nors asmeninėje sferoje, plg.:

(16) *Namuose turime pelių.*

Šiame sakinyje iš veiksmažodžio galūnės implikuojamas „posesorius" *mes* (kartu su savo gyvenamąja aplinka — *namuose*) pirmiausia padeda lokalizuoti pelių buvimo vietą, tad, kaip ir dažnu atveju kitose posesyvinėse konstrukcijose, jis faktiškai teatlieka atskaitos taško (*reference point*) funkciją (plačiau apie šios kognityvinės sąvokos vaidmenį suvokimo procesuose ir jos svarbą posesyvinių konstrukcijų ontologijoje žr. Langacker 2000: 171–202). Svarbu pastebėti, kad lokatyvas tokio tipo sakiniuose, kaip (16), yra būtinas elementas, arba šios (faktiškai egzistencinės) konstrukcijos savastis: jis čia patikslina posesoriaus vardažodžiu įvardijamo atskaitos taško galiojimo sritį, arba kitaip — apibrėžia kognityvinės paieškos lauką. Būtent šioje konstrukcijoje būtinas lokatyvas ir verčia manyti, kad ji yra veikiau egzistencinė nei posesyvinė, juolab kad lokatyvine tokios konstrukcijos taip pat negalime laikyti: juk sakiniu *Namuose turime pelių* pasakome beveik tą patį, ką ir egzistenciniu sakiniu *Mūsų namuose yra pelių*, tik pirmajame sakinyje vartojant predikatą *turėti* papildomai dar reiškiamas susirūpinimas pelių buvimu „posesoriaus" (*mes*) gyvenamoje aplinkoje, kitaip tariant, pelių buvimas namuose jų gyventojams tam tikra prasme yra „aktualus", sakytume, jis nukreiptas į jų asmeninę sferą. Taigi čia turime panašų „intencionalios" egzistencijos teigimą kaip ir anksčiau aptartoje *mihi est* tipo konstrukcijoje: tik vienu atveju iš originaliai posesyvinės konstrukcijos (16) daroma implikacija apie egzistencijos teigimą, o kitu atveju atvirkščiai — iš originaliai egzistencinės konstrukcijos (12) implikuojamas posesyvinis santykis. Atkreiptinas dėmesys, kad būtent šios implikacijos, o ne konstrukcijose vartojamų veiksmažodžių „leksinės" reikšmės lemia jų kalbinę funkciją ir tipologinę priklausomybę. Šis faktas perša mintį, kad nustatant vienos ar kitos konstrukcijos tipą, be joje vartojamų veiksmažodžių reikšmės, ne mažiau svarbūs tampa konstrukcijos konceptualizavimo kryptį (tad ir bendrą jos reikšmę, arba funkciją) lemiantys kiti semantiniai elementai, kaip antai veiksmo vietos ar trukmės modifikatoriai ir panašiai, kurie verbocentrinio modelio šalininkų dažnai nurašomi į sakinio predikacijos periferiją. Dėl tokių „periferinių" elementų svarbos alternatyviai sudėtinių predikatų interpretacijai ir kartu atitinkamai visos konstruk-

cijos konceptualizacijai dar kartą galėsime įsitikinti vėliau, analizuodami konstrukcijas su predikatiniais dalyviais (žr. 2.5.1.1., 2.5.2. sk.).

2.2.2.1. Atrodo, kad nėra jokio rimtesnio pamato priklausymo konstrukcijos (13) genityvą (*Antano*) interpretuoti kaip išorinį posesorių, taip suteikiant jam veiksmažodžio *būti* argumento statusą: akivaizdu, kad genityvas su šiuo veiksmažodžiu sudaro sudėtinį konstrukcijos predikatą. Nesinorėtų šios konstrukcijos veiksmažodžiui metonimiškai priskirti ir ‚priklausymo' reikšmę, mat ją kito tipo priklausymo konstrukcijoje eksplicitiškai žymi pats veiksmažodis *priklausyti*. Kaip jau buvo minėta, literatūroje pabrėžiamas priklausymo konstrukcijos su predikatu *būti* + *gen.* struktūrinis panašumas į anksčiau aptartą lokatyvinę konstrukciją su predikatu *būti* + *lok*. Pastebima, kad, pirma, abi konstrukcijas sieja panašus nežymėtos aktualiosios skaidos modelis: tiek posesoriaus, tiek ir lokatyvo vardažodžiai pasakomi šių konstrukcijų remose; antra, pagrindinis predikacijos svoris abiejose konstrukcijose tenka veiksmažodžio *būti* vardažodinio komplemento netiesioginio linksnio (ar atitinkamo prielinksnio) morfemai: pirmuoju atveju posesyviniam genityvui, antruoju — lokatyvui (arba lokatyviniam prielinksniui). Struktūrinį abiejų konstrukcijų paralelizmą dar aiškiai matysime, jeigu atkreipsime dėmesį į faktą, kad pagrindinę predikaciją jose reiškiančioms linksnių (ar prielinksnių) morfemoms atitinkamos reikšmės yra prigimtinės: kaip lokatyvo funkcija yra neatsiejama nuo vietos indikacijos, taip ir genityvo funkcija yra neatsiejama nuo giminystės, nuosavybės (priklausymo), dalies / visumos, arba bendriau — nuo posesyvinio santykio raiškos. Keltinas klausimas, ar šiam priklausymo konstrukcijos struktūriniam panašumui į lokatyvinę konstrukciją galėtume rasti tinkamą semantinį paaiškinimą? Kitaip tariant, ar yra rimtesnis funkcinis bei kognityvinis pamatas kalbamą posesyvinę konstrukciją interpretuoti „lokatyviškai"? Juk jeigu priklausymo konstrukciją galėtume laikyti lokatyvinės konstrukcijos atmaina, tuomet ir jos veiksmažodžiui *būti* be jokio vargo galėtume priskirti ‚lokacijos' reikšmę, taip, beje, sumažindami šio veiksmažodžio homoniminių formų skaičių apraše. Ištirkime šią galimybę. Prisiminkime, kad posesyvinį santykį genityvu labiausiai yra įprasta reikšti atributiniame daiktavardiniame junginyje ir galėtume net teigti, kad mums rūpimoje priklausymo konstrukcijoje genityvo vartojimas predikatinėje pozicijoje yra iš atitinkamo atributinio daiktavardinio junginio perimtas, t. y. *Antano kepurė* > *Ši kepurė yra Antano*. Kognityvinė-

je gramatikoje posesyvinio daiktavardinio junginio analizė yra grindžiama minėta atskaitos taško (*reference point*) sąvoka (Langacker 1991: 167–180). Šios analizės esmę sudaro prielaida, kad posesyviniame daiktavardiniame junginyje genityvu (anglų k. *-'s* morfema arba *of* prielinksniu) koduojamas ne tik ir ne tiek posesorius, kiek kognityviškai iškilesnis esinys, palengvinantis kito, komunikantams rūpimo, esinio identifikavimą. Taigi vadinamoji posesyvinė konstrukcija kalboje pasitelkiama ir daiktavardinės referencijos poreikiams: genityvo denotatas joje dažnai reiškia ne tiek posesijos santykį, kiek palengvina kito vardažodžio referento („posesumo") atpažinimą (išties sakinyje *Kažkas pavogė berniuko dviratį* nebūtinai kalbama apie berniukui priklausantį dviratį — tai galėjo būti ir iš draugo pasiskolintas dviratis; plg. dar šiuo požiūriu sakinį *Mano traukinys atvažiuoja lygiai dešimtą*). Svarbu pastebėti, kad nors kognityvinė atskaitos taško sąvoka yra reikšminga ne vienai gramatinei konstrukcijai, ji gali būti apibrėžiama nepriklausomai nuo kalbinės raiškos, nes atspindi bendrą suvokimo proceso specifiką: vienus (mažiau pažįstamus) esinius paprastai atpažįstame per kitus (labiau mums žinomus esinius), kurie vienaip ar kitaip su pirmaisiais yra susiję ir gali į juos nurodyti. Norint atskaitos taško funkciją visai nesunku interpretuoti ir „lokatyviškai", juolab kad ne vienu atveju, ypač kai posesyvinės predikacijos turinį sudaro visumos ir dalies santykis, genityvu koduojamo daiktavardžio vietos reikšmė ir atskaitos taško funkcija posesyvinėje konstrukcijoje natūraliai sutampa, plg. *svetainės langas*, *stalo kraštas* ir t. t. Atsižvelgdami į daiktavardinės posesyvinės konstrukcijos kognityvinę paskirtį galėtume tvirtinti, kad „posesumas" joje natūraliai lokalizuojamas kognityviškai labiau prieinamo „posesoriaus" aplinkoje. Reikia manyti, kad ir predikatinėje pozicijoje priklausymo santykį reikšdamas genityvas visiškai nenustoja šios bendresnės kognityvinės atskaitos taško funkcijos. Vis dėlto kalbamų konstrukcijų paskirtis — ne posesumo referencijos tikslinimas — jis čia reiškiamas apibrėžtumo deskripciją turinčiu subjekto vardažodžiu, taigi jo referentas bent jau aktualiojoje diskurso erdvėje yra identifikuotas. Aiškinimas, kad kepurė (13) sakinyje lokalizuojama Antano atžvilgiu būtų gerokai pritemptas. Ir tai suprantama: nors priklausymo konstrukcijos genityvas etimologiškai gali būti siejamas su atitinkamo atributinio junginio genityvu, pačios konstrukcijos paskirtis kalboje yra kita. Paprastai ši konstrukcija pasitelkiama, kai komunikacijos metu prireikia nurodyti komunikantams jau pažįstamo daikto savininką. Dėl to posesumas priklausymo konstrukcijoje prototipiškai esti

negyvas daiktas, o posesorius — asmuo arba (rečiau) gyvūnas (plg. *Šis pavadėlis yra mūsų Pifo*). Kalbamos konstrukcijos funkciją ikoniškai atliepia ir ją instancijuojančių sakinių nežymėta aktualioji skaida: remoje pasakomas komunikantams rūpimas daikto savininkas. Kad priklausymo konstrukcijoje reiškiamo posesyvinio santykio paskirtis kalboje yra kita nei atributiniuose daiktavardiniuose junginiuose, rodo ir šiai konstrukcijai galiojantys semantiniai apribojimai. Priklausymo konstrukcija paprastai nereiškiami vadinamos neatskiriamosios nuosavybės (angl. *inalienable possession*), arba dalies ir visumos, santykiai, plg. *Tavo akys yra gražios*, bet ??*Gražios akys yra tavo*[7]. O būtent dalies ir visumos santykį profiliuojančio atributinio daiktavardinio junginio genityvas, kaip matėme, natūraliai gali būti interpretuojamas „lokatyviškai" — kaip atskaitos taškas erdvėje lokalizuojamam objektui. Visa tai rodo, kad nėra nei funkcinio, nei kognityvinio pamato priklausymo konstrukcijos posesoriaus genityvą interpretuoti kaip subjekto vardažodžiu pasakomo posesumo lokacijos atskaitos tašką. Būtent dėl šių semantinių motyvų kalbamos konstrukcijos negalime laikyti lokatyvinės konstrukcijos atmaina. Tuomet šios konstrukcijos veiksmažodžiui *būti* belieka metonimiškai priskirti nesavarankišką ‚priklausymo' reikšmę[8], nors, kaip matėme, kalboje turime šią reikšmę savarankiškai, be konstrukcijos paramos, galintį perteikti veiksmažodį *priklausyti*. Bet tokia skirtingose konstrukcijose vartojamų veiksmažodžių sinonimija yra neparanki tik tam, kuris atkakliai tebesilaiko sakinio veiksmažodžio kaip semantinio funktoriaus tezės.

2.3. Aptarę veiksmažodžio *būti* semantines savybes konstrukcijose (7)–(13), matome, kad šio veiksmažodžio predikatinis potencialas teikia menką pagrindą kalbamų konstrukcijų tipologinei klasifikacijai. Tik konstrukcijų (11),

[7] Dėl ribotos tokių pasakymų kalboje galimybės žr. Mikulskas (2006b. 42–43).

[8] Žinoma, jeigu atidžiau pažvelgtume į priklausymo konstrukcijos ontologiją, jos veiksmažodžiui *būti* „*ad hoc*" priskiriamą ‚priklausymo' reikšmę galetume laikyti ir šio veiksmažodžio vienos iš pamatinių reikšmių, ‚tapatumo' reikšmes, gerai paliudytos jungties konstrukcijose, tam tikra atmaina ar instanciacija, plg. *Ši kepure yra Antano* ***priklausinys***, — toks konstrukcijos (13) išpletimas nėra visiškai savavališkas, nes jis gerai dera su jos genityvo atributine kilme. Kita vertus, per daug pabrėžiama ši ontologine paralelė užtemdytų posesyvinę kalbamos konstrukcijos paskirtį ir ją atliepiančius konstrukcijos sintaksines ir semantinės struktūros aspektus, kurie ir apibrėžia jos tapatybę.

(12) „egzistenciniams" predikatams galėtume pripažinti santykinį savarankiškumą, leidžiantį jų komplementams priskirti argumentų statusą[9]. Kitų aptartų konstrukcijų veiksmažodžių *būti* reikšmės yra pernelyg priklausomos nuo konstrukcijos, kurioje jie vartojami, pobūdžio. Nei šiose konstrukcijose veiksmažodžio *būti* turima ‚tapatumo', nei ‚lokacijos', nei ‚priklausymo' reikšmė nėra tiek savarankiška, kad jam iš anksto galima būtų priskirti kokią nors argumentų struktūrą („subkategorizuojantį rėmą") — pats vienas šis veiksmažodis vargiai gali būti laikomas sintaksinės struktūros — finitinio sakinio — semantiniu funktoriumi, kaip tai neretai daroma, analizuojant sakinius, kurių pradą sudaro turiningesnės leksinės reikšmės veiksmažodžiai. Regis, tapatumo, lokatyvinėse ir priklausymo konstrukcijose yra prasmės kalbėti tik apie SUDĖTINIŲ PREDIKATŲ sintaksinę distribuciją. Išties tam tikrą požymį subjekto vardažodžio referentui priskiriančioje (askriptyvinėje) konstrukcijoje, pavyzdžiui, *Mokinys yra teisus*, būtent tą požymį įvardijantis predikatyvinis būdvardis, o ne šį valdanti jungtis lemia, kokių semantinių savybių vardažodis gali eiti subjekto pozicijoje. Tai reiškia, kad šioje ir panašiose konstrukcijose subjekto vardažodį (*mokinys*) komplementacijos santykis sieja ne tiesiogiai su veiksmažodžiu *būti*, bet su visu sudėtiniu predikatu (*būti teisiam*). Atitinkama konstituencija (sakinio sudarymo iš dėmenų tvarka) tokią kalbamų konstrukcijų sintaksės analizę vaizduoja formaliai, plg. [Mokinys$_{SUBJ}$ [yra [teisus]]$_{PRED}$], arba [NP$_{SUBJ}$ [V [Adj]]$_{PRED}$]. Aišku, kad taip analizuodami tapatumo konstrukcijas sakinio pradą (angl. *clausal head*) sudarančiu veiksmažodžiu jose laikysime ne jungties veiksmažodį *būti*, bet visą sudėtinę struktūrą, šio veiksmažodžio sudaromą su būdvardiniu ar daiktavardiniu komplementu. Tiesa sakant, „jungtimi" veiksmažodį *būti* šios sintaksinės analizės kontekste nelabai tikslu ir vadinti (šį tradicinį terminą vartojame pasiskolinę iš tapatumo propozicijos, kaip loginės struktūros, analizės), nes čia jo pirminė funkcija ne jungti du tapatumo propozicijos esinius, o (predikatyvo) būdvardžiu ar daiktavardžiu reiškiamai sakinio predikacijai suteikti procesualumo, arba laikiškumo, dimensiją — ši esminė veiksmažodžio savybė būtina finitiniam sakiniui (t. y. tokiam sakiniui, kuris gramatinio laiko, asmens, modalumo rodikliais yra susiejamas su kalbėjimo

[9] Vis dėlto ir šių predikatų tokių argumentų atžvilgiu negalime laikyti pilnaverčiais semantiniais funktoriais, nes egzistencinis jų interpretavimas didžia dalimi priklauso nuo konstrukcijų, kuriose jie vartojami, pragmatinių savybių, kaip antai žodžių tvarkos sakinyje ir ją atitinkančios nežymėtos aktualiosios skaidos.

situacija („pagrindu", angl. *ground*), sudaryti). Norėdami išryškinti gramatinę veiksmažodžio *būti* paskirtį aptariamose konstrukcijose galėtume jį vadinti gramatiniu specifikatoriumi. Dabar rašomoje *Naujojoje lietuvių kalbos gramatikoje* specifikatoriumi vadinamas sudėtinio predikato veiksmažodis *būti* aktyviniame perfekto sakinyje, plg. *Varlių gyvenime nesu valgęs*. Specifikatoriaus terminas čia taikomas ir kitų junginių, kurių dėmenys vidaus ir išorės sintaksinių ryšių atžvilgiu užima skirtingą padėtį, analizei. Pasirėmus Arnoldo Zwicky'io (Zwicky 1993: 292–315) siūlomais funktoriaus, bazės ir prado apibrėžimo kriterijais *Naujojoje gramatikoje*, aprašant minėtų junginių sintaksę, skiriamas vidinis junginio pradas ir išorinis junginio pradas (arba bazė). Specifikatorius prado vaidmenį teatlieka junginio viduje (žr. Holvoet & Mikulskas 2009a: 10–13). Lietuvių kalbos perfektinių formų daryboje veiksmažodžiui *būti* paprastai priskiriama pagalbinio veiksmažodžio funkcija, kuri iš esmės sutampa su gramatinio specifikatoriaus apibrėžimu. Panašiai specifikatoriais galėtume vadinti ir pasyvinės (perfektinės ir imperfektinės) konstrukcijos pagalbinį veiksmažodį *būti*, plg. *Miestas per naktinį antskrydį buvo visiškai sugriautas*; *Namas dar buvo tebestatomas, kai įvyko nelaimė*. Vis dėlto kalbėdami apie tapatumo konstrukcijas pasiliekame prie tradicinio jungties termino. Nors jungties veiksmažodžio *būti* gramatinė funkcija yra nepaneigiama ir gali būti palyginama su pagalbinio veiksmažodžio *būti* funkcija minėtose analitinėse formose[10], struktūrinė jo funkcija tapatumo konstrukcijose taip pat yra akivaizdi — ji leidžia kalbėti apie santykinį tokio veiksmažodžio savarankiškumą sudėtinio predikato antrojo dėmens atžvilgiu ir priskirti jam minėtą ‚tapatumo' reikšmę. Papildomą argumentą jungties veiksmažodį skirti nuo pagalbinio veiksmažodžio (specifikatoriaus), kaip toliau (2.5.1.–2.5.2.1. sk.) matysime, suteikia ir galima alternatyvi konstrukcijų su predikatiniais dalyviais interpretacija. Šiose „dviprasmiškose" konstrukcijose vartojamų sudėtinių predikatų kognityvinė analizė leidžia skirti dvi veiksmažodžio *būti* semantines struktūras: vieną, kai jis čia atlieka pagalbinio veiksmažodžio funkciją, ir visiškai kitą, kai jis čia eina jungtimi.

[10] Terminą „analitinės (veiksmažodžio) formos" veiksmažodžio *būti* junginiams su dalyviais įvardyti čia ir toliau vartoju del jo įprastumo, tuo nereikšdamas savo nuostatos del tokių formų paradigminio statuso lietuvių kalboje (plg. kitaip Holvoet & Semėnienė 2004: 36–41).

2.4. To, kas pasakyta apie veiksmažodžio *būti* semantiką, turėtų pakakti išvadai, kad iš tokio veiksmažodžio negalime spręsti apie konstrukcijų, kuriose jis vartojamas, pobūdį, ir skirdami konstrukcijų su veiksmažodžiu *būti* tipus, jo semantinėmis savybėmis menkai tegalime pasiremti. Veiksmažodis *būti* vienokias ar kitokias aiškesnes leksinės reikšmės apybraižas įgyja tik pavartotas konkrečioje konstrukcijoje. Taigi konstrukcijos reikšmė absoliučiai arba beveik absoliučiai dominuoja šios leksemos atžvilgiu. Pasitelkę konstrukcijų gramatikos terminus, kalbamas konstrukcijas galėtume apibrėžti kaip į diskurso poreikius orientuotas sintaksines struktūras, turinčias funkciškai motyvuotą aktualiąją skaidą ir savitą reikšmę. Konstrukcijų gramatikoje laikomasi nuostatos, kad į santykinai savarankišką reikšmę turinčias konstrukcijas gali būti integruojamos tik tos veiksmažodinės leksemos, kurių semantika, arba tiksliau — tų leksemų reprezentuojami semantiniai-interpretaciniai rėmai, leidžia tą daryti (Semantinės dermės principas (*The Semantic Coherence Principle*); Goldberg 1995: 50). Priklausomai nuo reikšmės (nuo semantinio-interpretacinio rėmo pobūdžio) iš esmės tas pats veiksmažodis gali būti integruojamas į kelias konstrukcijas (plg. 2.1.–2.1.1. sk. aptartas alternuojančias konstrukcijas). Kadangi konkrečioje konstrukcijoje gali būti vartojami tik tam tikros semantikos predikatai, tai žvelgdami iš veiksmažodžio perspektyvos galėtume teigti, kad ir konstrukcijos pobūdis bent iš dalies yra priklausomas nuo veiksmažodžio reikšmės. Apibrėždami veiksmažodžio *būti* reikšmes vargu ar galėtume remtis kokiais nors lengvai atpažįstamais žinias apie tam tikras nekalbinės tikrovės situacijas struktūruojančiais semantiniais-interpretaciniais rėmais. Dėl pernelyg abstrakčios reikšmės šio veiksmažodžio „semantinio suderinamumo“ galimybės yra itin plačios ir konkrečiai jos atsiskleidžia tik pavartojus jį vienoje ar kitoje anksčiau aptartoje konstrukcijoje. Pavyzdžiui, galimybė veiksmažodį *būti* pavartoti askriptyvinėje ar ekvatyvinėje konstrukcijoje kalba apie jo reikšmės suderinamumą su tam tikra tapatumo propozicijos semantika, o galimybė šį veiksmažodį pavartoti lokatyvinėje ar posesyvinėje *mihi est* tipo konstrukcijoje kalba apie jo reikšmės suderinamumą su tam tikra egzistencijos propozicijos semantika. Teisybės dėlei reikėtų pastebėti, kad yra galimi tam tikri kalbamose konstrukcijose vartojamų veiksmažodžių vidinės semantinės struktūros pokyčiai, susiję tik su jų gramatinės formos pasirinkimu. Šie pokyčiai gali net lemti veiksmažodžio komplemento morfosintaksinę formą, taip pakoreguodami ir pačios konstrukcijos sintaksinę formą, plg.:

(17) *Sūnau, būk tvirtas.*
(18) *Būk žmogus / žmogumi, nesielk taip.*

Šiuose sakiniuose vartojamų veiksmažodžių imperatyvas lemia ne tik jų aspektines savybes, bet ir jų leksinės reikšmės pokyčius. Ši iš esmės imperfektyvinio veiksmažodžio *būti* forma žymi perfektyvinės prigimties veiksmą (t. y. tokį veiksmą, kuris iš principo gali būti užbaigtas arba kurio trukmė gali būti apribota). Dėl to predikatas *būk* čia reiškia aktyvų, subjekto kontrolę suponuojantį veiksmą. Šio predikato reikšmę kalbamuose pavyzdžiuose galima būtų apibrėžti atitinkamai kaip ‚elgtis tam tikru būdu' ir ‚elgtis kaip kam'. Vis dėlto per drąsu būtų teigti, kad šie veiksmažodžio reikšmės pokyčiai, susiję su jo gramatinės formos pasirinkimu, esmingai keičia konstrukcijos argumentų struktūrą taigi ir jos tipologinę priklausomybę.

2.5. Kur kas rimtesnių pasekmių tapatumo konstrukcijų tipologinei priklausomybei gali turėti jų sudėtinių predikatų alternatyvi interpretacija. Literatūroje plačiai aptarti atvejai, kai tokių predikatų semantinį pagrindą sudarantys (daugiausia perfektinės reikšmės) dalyviai kalbamose konstrukcijose gali būti suvokiami ir „būdvardiškai", ir „veiksmažodiškai". Antai *Lietuvių kalbos gramatikos darbuose* (Holvoet & Pajėdienė 2004: 134) aptariant dvi galimas sakinio *Esu įsitikinęs, kad esama ir gerų, ir blogų žmonių* interpretacijas, sakoma, kad vienaip šį sakinį suprantame, kai dalyvį *įsitikinęs* suvokiame kaip jungties *esu* valdomą būdvardinį predikatyvą, kitaip — kai junginį *esu įsitikinęs* suprantame kaip analitinę veiksmažodžio formą (kurią čia linkstama vadinti veiksmažodiniu junginiu). Taigi vienu atveju turime askriptyvinio tipo konstrukciją, kitu atveju — perfekto konstrukciją. Pažvelkime į tokias konstrukcijų alternacijas atidžiau.

2.5.1. Pirmiausia aptarkime veikiamosios rūšies dalyvių vartoseną kalbamose konstrukcijose. Paprastai dvejopai čia gali būti interpretuojamos iš intranzityvinių veiksmažodžių padarytos tokių dalyvių formos, mat jos gali fiksuoti galutinę tam tikro veiksmo poveikį patyrusio subjektinio vardažodžio referento būseną. Ši subjektinio referento įgytos būsenos fiksacija ir sudaro semantinį pamatą „būdvardinei" kalbamos dalyvinės formos interpretacijai. Pastebėtina, kad toks veiksmažodinis būdvardis gali užimti ir šiai kalbos daliai būdingą atributinę padėtį daiktavardiniame junginyje, plg. *Savo teisumu įsitikinę žmonės mums nereikalingi.* „Būdvardiškai" interpretuojamo sudėtinio

predikato *esu įsitikinęs* vidinę semantinę struktūrą kognityviniais terminais galėtume apibūdinti taip. Perfektinė dalyvio forma *įsitikinęs* čia profiliuoja tik galutinę (rezultatinę) įvykusio įsitikinimo veiksmo stadiją: šis profilis gali būti prilygintas kitų statinį santykį žyminčių būdvardžių profiliui. Šiai būdvardinei predikacijai procesualumo dimensiją suteikti turinčio veiksmažodžio *esu* vidinės semantinės struktūros esmę sudaro laikui bėgant (mintyse) skenuojamas vis tas pats tik abstrakčiai suvokiamo statinio santykio profilis (taigi šis veiksmažodis žymi imperfektyvinį veiksmą). Sudarant sudėtinį predikatą konkretus dalyvinės formos turinys semantiškai patikslina, arba elaboruoja, atitinkamą abstrakčią veiksmažodžio substruktūrą. Elaboruojama substruktūra (elaboracijos vieta) yra laisvai pasirenkama, nes visi imperfektyvinio veiksmažodžio vidinės struktūros elementai (visos profiliuojamos abstrakčiai suvokiamo statinio santykio padėtys) laikui bėgant nekinta.

2.5.1.1. „Veiksmažodinę" kalbamos dalyvinės formos interpretaciją gali paskatinti iš pažiūros nereikšmingi sakinio elementai, paprastai priskiriami jo sintaksinės struktūros periferijai, plg. ***Ne kartą*** *esu įsitikinęs, kad esama ir gerų, ir blogų žmonių*. Šiame sakinyje adverbialinis modifikatorius ***ne kartą*** žymėdamas sudėtiniu predikatu *esu įsitikinęs* profiliuojamo įvykio kartojimąsi praeityje kartu nurodo, kad kiekvienas toks pasikartojantis įvykis turėjo savo pradžią ir pabaigą, t. y. tam tikrą trukmę. Kognityviniais terminais tariant, dalyvis šioje sudėtinėje formoje profiliuoja visas įvykusio įsitikinimo veiksmo stadijas, kurios, sudarant sudėtinį predikatą, elaboruoja visus atitinkamus veiksmažodžio *esu* vidinės struktūros elementus, juos galima įsivaizduoti, kaip nuosekliai skenuojamas laikui bėgant kintančio tam tikro (tik abstrakčiai suvokiamo) veiksmažodinio santykio padėtis. Tokios semantinės struktūros veiksmažodis *būti*, kaip ir dera pagalbiniam veiksmažodžiui, yra indiferentiškas perfektyvumo / imperfektyvumo atžvilgiu. Ar sudėtinis predikatas žymi perfektyvinį, ar imperfektyvinį veiksmą, priklauso tik nuo dalyvio darybinį pamatą ir semantinės interpretacijos bazę sudarančio veiksmažodžio aspektinės prigimties: pavyzdžiui, predikatas (*ne kartą*) *esu įsitikinęs* žymi perfektyvinį veiksmą, o predikatas (*ne kartą*) *esu girdėjęs* (*tą melodiją*) — imperfektyvinį veiksmą[11].

[11] Perfektyvumą / imperfektyvumą čia ir kitur suprantu langakeriškai (Langacker 2002: 85–91), kaip veiksmažodžio žymimo proceso vidinę sandarą charakterizuojančią sąvoką, kuri nepainiotina su kalbamomis analitinemis formomis reiškiamo

2.5.2. „Būdvardiškai" gali būti interpretuojami ir neveikiamosios rūšies dalyviai pasyvinėje konstrukcijoje. Tuomet ši konstrukcija iš esmės niekuo nesiskiria nuo askriptyvinės jungties konstrukcijos. Būdvardinio predikatyvo poziciją jungties konstrukcijoje užimantys neveikiamosios rūšies dalyviai, kaip ir kiti būdvardžiai, gali būti vartojami ir atributiškai, plg.:

(19) *Pamatėme, kad miestas yra visiškai sugriautas.*
(20) *Visiškai sugriautas miestas atrodė baisiai.*
(21) *Šie grybai yra valgomi.*
(22) *Valgomus grybus pažįstame.*

„Veiksmažodiškai" interpretuojami neveikiamosios rūšies dalyviai jungties konstrukciją paverčia pasyvine konstrukcija. Tokią interpretaciją, be palankaus konteksto, gali paskatinti dalyvio suponuojamo veiksmo trukmę modifikuojantys adverbialiniai modifikatoriai[12], plg.:

(23) *Miestas* ***per naktinį antskrydį*** *buvo visiškai sugriautas.*
(24) *Vėlyvą rudenį surinkti ir pasūdyti, šie grybai* ***žiemos mėnesiais*** *su pasigardžiavimu yra valgomi.*

Šių sakinių sudėtiniai predikatai *buvo sugriautas* ir *yra valgomi* yra laikytini analitinėmis dalyvių darybos pamatą sudarančių veiksmažodžių (*sugriauti* ir *valgyti*) formomis. Tokių formų sudarymo kognityvinis aprašas daug kuo galėtų būti panašus į anksčiau pateikto analitinių veiksmažodžio formų sudarymo su veikiamosios rūšies dalyviais aprašą. Pirmiausia pastebėsime, kad

perfekto sąvoka. Pastarąja paprastai charakterizuojamas veiksmažodinės frazės gebėjimas daugiau ar mažiau sugramatintomis priemonemis fiksuoti iki kalbamo momento vykusio / įvykusio veiksmo svarbą komunikantams. Kadangi perfektyvumo / imperfektyvumo kategorija apibrėžia konkrečiam veiksmažodžiui būdingas aspekto raiškos galimybes, ji netapatintina ir su šių galimybių realizacijos dichotomiją fiksuojančia įvykio / eigos veikslo kategorija (plg. Mikulskas 2005: 26–27).

[12] Ne su visų rūšių predikatais tokie modifikatoriai gali būti pavartoti. Pavyzdžiui, iš dviejų sakinių *Kaimelis iš visų pusių buvo apsuptas miškų* ir *Bėglys policijos pagalbau buvo apsuptas* tik antrajame sudėtine veiksmažodine forma *buvo apsuptas* žymimo veiksmo trukmė gali būti modifikuojama. Dėl išilginių objektų predikacijos specifikos (žr. Mikulskas 2005: 32–38) pirmajame sakinyje ta pati forma tegali žymėti statinę erdvinę padėtį (miškų išsidėstymą ratu aplink kaimelį). Dėl šio semantinio ribojimo „veiksmažodinė" dalyvinės formos interpretacija kalbamoje konstrukcijoje iš esmės sutampa su „būdvardine" jos interpretacija (apie šį reiškinį plačiau žr. Langacker 2002: 145–147).

panašiai kaip ir anksčiau aptartu atveju su neveikiamosios rūšies „veiksmažodiškai" interpretuojamais dalyviais integruotas veiksmažodis *būti* tampa idiferentiškas perfektyvumo / imperfektyvumo skirties atžvilgiu — sudėtinis predikatas šias aspektines savybes paveldi iš dalyvio darybinį pamatą sudarančio veiksmažodžio (plg. buvo (*su*)*griautas* / *griaunamas* ir *buvo matytas* / *matomas*), todėl toks veiksmažodis *būti* pelnytai gali būti vadinamas pagalbiniu veiksmažodžiu ar specifikatoriumi[13]. Pasyvinė konstrukcija su būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyviais skiriasi nuo atitinkamos konstrukcijos su esamojo laiko neveikiamosios rūšies dalyviais tuo, kad pirmoji konstrukcija, kaip ir anksčiau aptarta konstrukcija su veikiamosios rūšies dalyviais, yra pritaikyta perfekto raiškai. Kadangi šios konstrukcijos perfektinis dalyvis profiliuodamas tik paskutinę subjektinio referento, aktyvinėje konstrukcijoje atitinkančio patientą, patiriamo veiksmo stadiją geba fiksuoti galutinę to patiento būseną, toks dalyvis nesunkiai gali būti suvokiamas kaip būdvardis, ir tuomet pasyvinė konstrukcija virsta askriptyvine jungties konstrukcija.

2.5.2.1. Galimybę būdvardiškai interpretuoti pasyvinės konstrukcijos neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvius veikiausiai turėtume sieti su šių formų žymimo atemporalaus kompleksinio veiksmažodinio santykio modalinės interpretacijos galimybe, atsirandančia bendro pobūdžio propozicijų atveju iš sakinio profilio pašalinus agentinį argumentą, plg.: *Miško gyventojų šie grybai visada buvo valgomi* > *Šie grybai visada buvo valgomi* > *Šie grybai yra valgomi* (t. y. šiuos grybus galima valgyti). Ši galimos semantinės raidos grandinė rodo, kokiu būdu patiento (*grybai*) nuolatos patiriamas veiksmas gali būti perinterpretuojamas kaip to patiento galimybė arba tinkamumas tą veiksmą patirti, ir ši veiksmažodinės kilmės savybė jau patenka į būdvardinės denotacijos semantinę sritį. „Būdvardiškai" interpretuojamas neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvis, kaip ir „veiksmažodinis" jo atitikmuo, profiliuoja visas patiento patiriamo veiksmo stadijas (žinoma, suvokiamas holistiškai, kaip to ir reikalauja atemporali dalyvių prigimtis; žr. Langacker 2008: 117–122), tik, skirtingai nei pastaruoju atveju, tokio „būdvardžio" suponuojamo veiksmo visos stadijos suvokiamos kaip identiškos. Kitaip ta-

[13] Kad sudarant analitinę formą pagalbinio veiksmažodžio semantine struktūra tik prisitaiko prie „veiksmažodiškai" interpretuojamos dalyvinės formos, rodo faktas, kad šios formos pačios vienos gali atlikti nefinitinių sakinių predikatų pareigas, plg. *Ilgai tardomas, jis pagaliau prisipažino*.

riant, iš tokio naujai iškepto veiksmažodinio būdvardžio semantinės struktūros pašalinama perfektyviniam veiksmui svarbi raidos idėja (žinoma, jeigu pats veiksmažodis, iš kurio padarytas dalyvis, yra perfektyvinis, bet plg. toliau pateikiamą (26)). Dėl to „būdvardiškos" dalyvio interpretacijos metu visos virtinės identiškų veiksmažodinio santykio padėčių (veiksmo stadijų) profilis iš esmės prilygsta būdvardinės predikacijos reiškiamam pastoviam (statiniam) santykiui[14]. Kad „būdvardiškai" interpretuojami neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviai jungties konstrukcijose kalbos vartotojų suvokiami jau bemaž kaip eiliniai būdvardžiai, rodo ir pasitaikantys šių formų laipsniavimo atvejai, plg.:

(25) *Šios knygos yra labiausiai perkamos / perkamiausios.*
(26) *Šie ledai yra vaikų mėgstamiausi.*

Sakinys (26) čia įdomus dar ir kitu aspektu: jame, skirtingai nei kitais kalbamais atvejais, tebevartojamas agentinės prigimties (trumpiau — agentyvinis) genityvas (*vaikų*). Tačiau, regis, šiuo atžvilgiu čia nėra visai taip, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio. Šio genityvo sintaksinis statusas jau nebėra tas pats kaip agento genityvo atitinkamoje pasyvinėje konstrukcijos *Šie ledai vaikų yra mėgstami* (ar *Vaikų šie ledai yra mėgstami*), nes sakinyje (26) jis su veiksmažodiniu būdvardžiu sudaro sunkiai išardomą junginį. Tą rodo aukščiausio laipsnio formos neįprastumas pasyvinėje konstrukcijoje, plg. *Šie ledai vaikų yra labiausiai mėgstami*, bet ?*Šie ledai vaikų yra mėgstamiausi* (??*Vaikų šie ledai yra mėgstamiausi*). Literatūroje toks su neveikiamosios rūšies būdvardiniu dalyviu susietas agentyvinis genityvas apibūdinamas įtraukimo, arba inkorporacijos, terminais (žr. Keenan & Dryer 2007: 344–345; plg. Holvoet 2001: 47). Aptardamas agento genityvo kilmės klausimą baltų kalbų pasyvinėse konstrukcijose, Axelis Holvoetas atkreipia dėmesį į tai, kad latvių kalba yra išlaikiusi senovines [*māja* [*ir* [*tēva celta*]]] tipo jungties konstrukcijas, kuriose agentyvinis genityvas yra iš dalies įtrauktas į (predikatyvinėje pozicijoje „būdvardiškai" interpretuojamas — R. M.) neveikiamosios rūšies perfektinių dalyvių frazes. Pasak Holvoeto, toks dvejopos prigimties — iš dalies posesyvinis, iš dalies agentyvinis („autoriaus") — genityvas lietuvių

[14] Būdvardinė predikacija paprastai reiškia santykį tarp daiktavardžio denotato ir tam tikros srities kurioje nors kokybinėje (spalvos, skonio, kvapo ir t. t.) erdvėje ar tam tikro normatyvinės skales taško kurioje nors kiekybineje (ilgio, aukščio, pločio ir t. t.) erdvėje (žr. Langacker 2008: 116).

kalboje reanalizės keliu veikiausiai tapo posesyvinės konstrukcijos pilnaverčiu agento genityvu, plg. [namas [buvo [tėvo pastatytas]]] > [namas [buvo [tėvo] pastatytas]] (plačiau žr. Holvoet 2001: 45–58). Lietuvių kalbos pasyvinėje konstrukcijoje agento genityvo vieta nėra fiksuota ir buvusi kilmės konstrukcija tokiomis aplinkybėmis tampa sunkiai identifikuojama. Tačiau, kaip rodo pavyzdys (26), retsykiais konstrukcija su iš dalies inkorporuotu genityvu kalboje gali būti pasitelkiama. Veikiausiai šis genityvo (dalinis) įtraukimas į predikatyvinio dalyvio frazę yra antrinis, sietinas su neveikiamosios rūšies dalyvinių formų atemporalizacija pasyvinėje konstrukcijoje. Sakinyje (26), skirtingai nei sakinyje (21), „būdvardiškai" interpretuojant neveikiamosios rūšies esamojo dalyvio formą agento genityvas negali būti pašalintas dėl veiksmažodžio *mėgti*, suponuojančio vertintoją, semantinės specifikos: užuot pašalintas, šis genityvas susiejamas su predikatyvine fraze. Tokio „agentyvinio" genityvo reikšmė galėtų būti palyginama su *dativus iudicantis* funkcija, kuris taip pat dažnai vartojamas su laipsnio rodikliais (Holvoet & Čižik-Prokaševa 2005: 89), plg. *Šie ledai yra vaikams skaniausi*. Tiesa, tokio datyvo vieta sakinyje nėra griežtai fiksuota (plg. *Šie ledai vaikams yra skaniausi*; *Vaikams šie ledai yra skaniausi*).

Kai neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvinės formos interpretuojamos „būdvardiškai", tai ir su jomis integruojama finitinė *būti* forma atitinkamai iš pagalbinio veiksmažodžio virsta jungtimi su jai būdinga imperfektyvinio veiksmažodžio semantika[15].

2.5.3. Konstrukcijų su dalyviniais predikatais analizė tik patvirtino jau anksčiau išryškėjusį faktą, kad tiek jungties, tiek ir joms artimų konstrukcijų tipologinei klasifikacijai svarbios yra ne tiek jų finitinio veiksmažodžio, kiek

[15] Imperfektyvumas, be jungties, yra ir kitų anksčiau aptartų konstrukcijų veiksmažodžių *būti* semantikos savastis, o pirmiausia šiuo atžvilgiu su jungtimi palyginami lokatyvinės ir priklausymo konstrukcijų veiksmažodžiai, laikiškumo dimensiją suteikiantys jų komplementų žymimam pastoviam erdviniam ar posesyviniam santykiui. Tai, kad kai kuriose konstrukcijose šie veiksmažodžiai tam tikromis gramatinėmis priemonemis (pavyzdžiui, vartojant imperatyvą, optatyvą ar kondicionalį (plg. *Jeigu tu būsi* (*būtum*) *kantrus, aš tau viską papasakosiu* (*papasakočiau*))) gali būti perfektyvizuojami, tik patvirtina imperfektyvinę jų prigimtį. Taigi ne tik jungties, bet ir kitų statinį procesą profiliuojančių konstrukcijų veiksmažodžiai *būti* šiuo požiūriu gali būti priešinami dinaminį procesą profiliuojančių analitinių formų pagalbiniams veiksmažodžiams, kurie yra indiferentiški perfektyvumo / imperfektyvumo skirties atžvilgiu.

jo komplemento semantinės interpretacijos galimybės bei su tomis galimybėmis koreliuojantys kiti vienokį ar kitokį konstrukcijų konceptualizavimą skatinantys veiksniai (kurie gali būti fiksuojami ir kaip pastovūs konstrukcijos elementai, kaip antai laiko aplinkybės perfekto konstrukcijoje, plg. ***Per ilgą savo gyvenimą*** *visko esu matęs*, ar vietos aplinkybės egzistencinėje konstrukcijoje, plg. ***Mūsų sodyboje*** *turime šeškų*). Trečiojoje straipsnio dalyje pateikiama jungties konstrukcijų išsami klasifikacija būtent ir remiasi šio esminio kalbamomis konstrukcijomis reiškiamos predikacijos dėmens semantinės ir referentinės interpretacijos galimybių analize, leidžiančia atskleisti tos predikacijos pobūdį. Aptardami jungties konstrukcijų tipologines savybes, jų predikatinius komplementus vadinsime būtinaisiais predikatyvais taip pabrėždami, kad jų reiškiamos komplementinės predikacijos prigimtis iš esmės yra ta pati kaip ir kitų nepilnavertės semantikos veiksmažodžių komplementų, plg. *Jonas yra liūdnas* ir *Jonas atrodo liūdnas*. Būdvardinius jungties konstrukcijų elementus vadindami (būtinaisiais) predikatyvais taip atsiribojame ir nuo analitinių veiksmažodžio formų dalyvinių komplementų aktyvinėse (perfekto) ir pasyvinėse (perfekto ir imperfekto) konstrukcijose. Jungties konstrukcijų būdvardiniams ir vardažodiniams komplementams taikoma predikatyvo sąvoka (ypač, jeigu ją siesime su laisvaisiais predikatyvais) taip pat suponuoja jų reiškiamos predikacijos ir jungties veiksmažodžio *būti* reiškiamos tapatumo predikacijos sudėtinio predikato architektonikoje tam tikrą, kad ir nežymų, savarankiškumą, mat atitinkami analitinių formų dėmenys šiuo atžvilgiu yra neabejotinai glaudžiau susiję.

3. JUNGTIES KONSTRUKCIJŲ TIPOLOGIJA

3.0. Kaip matėme, jungties veiksmažodžio *būti* interpretaciniai skirtumai negali tapti nepriklausomu kriterijumi skiriant jungties konstrukcijų tipus. Šioje situacijoje, regis, kur kas parankiau skirstymo kriterijumi rinktis pagrindinę predikaciją tokiuose sakiniuose reiškiančių jungties komplementų — būdvardinių ar daiktavardinių predikatyvų — semantines ar referentines savybes, kurios ir sukuria prielaidas vienokios ar kitokios rūšies propozicijai reikšti, tam pasitelkus struktūriškai iš esmės tą pačią jungties konstrukciją. Dėl pastarosios aplinkybės visus jungties sakinius intuityviai ir suvokiame kaip vieno struktūrinio archetipo, pritaikyto tapatumo propozicijų reikmėms, instanciacijas.

3.1. Greičiausiai nesuklysime tvirtindami, kad šio struktūrinio archetipo centrą (sakytume, prototipą) sudaro sakiniai, priklausantys askriptyvinei konstrukcijai, kurioje būdvardžiu reiškiama pagrindinė predikacija (būdvardinis predikatyvas) priskiria tam tikrą kokybės ar kiekybės požymį subjekto vardažodžio referentui, plg.:

(27) *Šis sprendimas buvo kvailas.*
(28) *Medis yra aukštas.*
(29) *Namas yra medinis.*

Kaip ir veiksmažodis, būdvardis yra santykinės prigimties kalbos dalis: abstrakčiai suvokiamą daiktą jis lokalizuoja tam tikroje kokybinėje ar kiekybinėje erdvėje, o dažnai jį ir pamatuoja kurios nors kokybinės ar kiekybinės skalės, suponuojančios tam tikrą normą, atžvilgiu. Iš jo santykinės prigimties išplaukia ir būdvardžio predikatinis potencialas: kaip ir veiksmažodis, būdvardis sakinyje gali reikšti pagrindinę predikaciją. Predikatyvo pozicijoje einantis būdvardis pasako subjekto vardažodžiu žymimo referento būseną, kurios tąsą laike (procesualumą) šiuokart padeda išreikšti finitinė jungties veiksmažodžio forma. Visa tai turint omenyje, būdvardžių predispozicija predikatyvinei vartosenai neturėtų stebinti. Kaip žinome, predikatyvo pozicijoje būdvardžiai gali reikšti ne tik pagrindinę (pirminę), bet ir papildomą (antrinę) predikaciją (Holvoet & Tamulionienė 2005: 117–121; Holvoet & Mikulskas 2009b: 5–8).

3.2. Sunkiau paaiškinti jungties konstrukcijose vartojamų daiktavardžių, arba plačiau imant — vardažodžių, predikatyvinę funkciją. Juk apibrėžiant daiktavardžio kategoriją, esminiu funkciniu jo bruožu pelnytai laikomas referentiškumas, arba nuoroda į tikrovės esinius. Sakinyje daiktavardinės frazės (t. y. vardažodžio) referentiškumas suprastinas kaip veiksmažodinio santykio dalyvių referentų tikrovėje nurodymas ar identifikavimas. Taigi akivaizdu, kad daiktavardžių paskirtis kalboje (išskyrus kai kuriuos atvejus[16]) — ne santykius tarp esinių, o pačius esinius žymėti. O būtent su vienokio ar kitokio santykio raiška siejamas veiksmažodžių ir būdvardžių (plačiau imant — ir prielinksnių ar prieveiksmių) predikatinis potencialas. Bet toliau pateikiami sakiniai kalboje yra visai įprasti, plg.:

[16] Galvoje turiu dalies ir visumos, giminystės ar kitus socialinius santykius suponuojančius daiktavardžius, tokius kaip (*valties*) *dugnas*, (*nuotakos*) *tevas*, (*būrio*) *vadas* ir pan. (plačiau žr. Holvoet & Mikulskas 2009a: 16–17).

(30) *Jonas yra mokytojas.*
(31) *Jonas yra mūsų mokytojas.*
(32) *Jonas yra mūsų lietuvių kalbos mokytojas.*
(33) *Šį ketvirtį Jonas yra mūsų lietuvių kalbos mokytojas.*
(34) *Jonas yra tas mokytojas, kuris mums įdiegė meilę gimtajai kalbai.*

Natūralu klausti, kaip nesantykinės prigimties vardažodžiai šiuose sakiniuose gali reikšti pagrindinę predikaciją? Prieš mėgindami atsakyti į šį klausimą, pirmiausia atkreipkime dėmesį į tai, kad ir „daiktavardinė" predikacija čia pateikiamuose sakiniuose nėra vienalytė. Funkciniu atžvilgiu šiuos sakinius galima suskirstyti į tuos, kurie tarp savo daiktavardinių referentų reiškia inkliuzijos santykį ir tuos, kurie tarp tokių referentų reiškia tapatumo santykį — pastarieji, priešinant juos askriptyviniams, dar vadinami ekvatyviniais sakiniais. Pirmąjį tipą ryškiausiai reprezentuoja sakinys (30), o antrąjį — sakinys (34). Kiti sakiniai gali būti priskiriami ir vienam, ir kitam tipui: jų interpretacija priklauso nuo išorinių (konteksto) aplinkybių. Formaliai žiūrint, abu sakiniai žymi tapatumo santykį tarp subjekto ir predikatyvo vardažodžių teikiamų deskripcijų. Struktūrinį abiejų sakinių tipų tapatumą patvirtina ir galimybė kai kuriuos atvejus interpretuoti abejaip. Tačiau tokių sakinių, kaip (30), paskirtis — pasakyti, kad subjekto vardažodžio referentas yra platesnės referentų klasės, įvardijamos predikatyvo vardažodžiu, narys. Tokiam inkliuzijos santykiui reikšti nebūtina, kad subjekto vardažodis jungties konstrukcijoje žymėtų unikaliai identifikuojamą referentą, o predikatyvo vardažodis būtų interpretuojamas neapibrėžtai, kaip tai esti pavyzdyje (30) — pakanka, kad antrojo vardažodžio referencijos aprėptis būtų platesnė negu pirmojo, plg.:

(35) *Delfinai yra žinduoliai.*

Abu vardažodžiai šiame pavyzdyje veikiausiai interpretuotini neapibrėžtai, nors daugiskaitinės formos tokiuose generiniuose teiginiuose gali žymėti tiek tam tikrą, neapibrėžtą, kiekį tipo deskripciją tenkinančių referentų, tiek ir visus tą tipo deskripciją tenkinančius referentus imtinai, kitaip tariant, eiti unikalios referentų klasės pavadinimu (plg. Mikulskas 2006a: 52–54). Dėl inkliuzijos santykį sankcionuojančios platesnės referencijos predikatyvo vardažodžio predikatinis potencialas pirmojo tipo sakiniuose yra lengviau suvokiamas nei antrojo tipo sakiniuose, kuriuose (kaip, pavyzdžiui, (34) sakinyje) teigiamas dviejų unikaliai identifikuojamų referentų tapatumas.

Galbūt todėl pirmieji dažnai intuityviai priskiriami askriptyviniam jungties konstrukcijų tipui (plg. Holvoet & Čižik-Prokaševa 2005: 79). Išties, kai subjekto vardažodžio referentas tokiuose sakiniuose priskiriamas platesnei referentų klasei, metonimiškai jis gali būti siejamas su esminiu tos klasės narių bruožu. Kai predikatyvinį daiktavardį inkliuzyvinio tipo konstrukcijoje ir predikatyvinį būdvardį askriptyvinio tipo konstrukcijoje sieja darybos santykis, tokia metoniminė sąsaja tarp klasės nario ir sudaromojo jos bruožo tampa beveik neišvengiama, ir abiejų konstrukcijų reikšmės menkai tesiskiria, plg.:

(36) *Petras yra kvailys.*
(37) *Petras yra kvailas.*

Tačiau toli gražu ne visais atvejais galime konstatuoti tokias darybos santykiu paremtas poras, kurių pagrindu inkliuzijos santykį reiškiančias jungties konstrukcijas mėgintume priskirti askriptyviniam tipui. Be to, sunku nekreipti dėmesio į faktą, kad jungties funkcinis krūvis askriptyvinio tipo ir inkliuzyvinio tipo konstrukcijose skiriasi: pirmojo tipo konstrukcijoje šios finitinės veiksmažodžio formos paskirtis pirmiausia yra gramatinė, o antrojo tipo konstrukcijoje ji dar reiškia visai propozicijai ontologiškai svarbų tapatumo santykį[17]. Juk sutiksime, kad logiškai inkliuzijos santykis tėra bendresnio tapatumo santykio atmaina: vardažodinis referentas įtraukiamas į platesnę klasę tam tikros apibendrintos charakteristikos (tipo deskripcijos) pagrindu, tapatinant jį su kitais tos klasės nariais. Taigi priartėjome prie minties, kad anksčiau išskirtus du jungties sakinių — inkliuzyvinių ir ekvatyvinių — tipus vienija ne tik daiktavardiniai predikatyvai, bet ir bendra ontologija. Atrodo, kad jungties sakinius su daiktavardiniais predikatyvais verta traktuoti kaip vieną tipą. Vis dėlto dar lieka neatsakytas klausimas, kaip nesantykinės prigimties vardažodžiai geba reikšti tokių sakinių pagrindinę predikaciją? Kitaip tariant, iš kur randasi jų predikatinis potencialas?

[17] Žinoma, dėl to, analizuodami jungties konstrukcijas su daiktavardiniais predikatyvais, jų jungtims galėtume priskirti „inkliuzijos" ar „tapatumo" reikšmes, bet tuomet jas labai atskirtume nuo analogiškų konstrukcijų su būdvardiniais predikatyvais, kuriose jungties funkcija pirmiausia atpažįstama kaip gramatine. Tad norėdami traktuoti visas jungties konstrukcijas kaip iš esmės tą patį struktūrinį archetipą, visais atvejais turėtume pabrėžti struktūrinę, o ne semantinę jungties funkciją jose.

3.2.1. Jeigu predikatyvo pozicijoje esančių vardažodžių teikiamos deskripcijos turinį suvokiame kaip jų implikuojamo tipo instanciaciją[18] (o instancijuotas pavyzdys visada nurodo į savo tipą), tai jų santykinis pobūdis yra lengvai įrodomas: tokie vardažodžiai reprezentuoja santykį tarp atskiro (instancijuoto) tipo atstovo ir paties tipo (arba tarp atitinkamų deskripcijų). Inkliuzijos efektas (ir daiktavardinio predikatyvo predikatinis potencialas) sukuriamas subjekto vardažodžio referentą per tapatumo santykį su tipo instanciacija įtraukiant į to tipo deskripcija apibrėžiamą platesnį referentų ratą. Dėl suprantamų priežasčių predikatyvinio daiktavardžio nuoroda į tipo deskripciją (ir santykinis to daiktavardžio pobūdis) lengviau suvokiama tais atvejais, kai jis interpretuojamas neapibrėžtai ir nespecifiškai, t. y. kaip vardažodis, žymintis laisvai pasirenkamą tipo atstovą[19]. Bet ir vadinamųjų ekvatyvinių konstrukcijų apibrėžtieji predikatyviniai vardažodžiai savaip nurodo į atitinkamų tipų deskripcijas (jau vien tik todėl, kad pagal apibrėžimą tų vardažodžių referentai yra unikaliai identifikuojamos savų tipų instanciacijos). Kadangi šiose konstrukcijose predikatyvo vardažodžio teikiama tipo deskripcija yra gerokai siauresnės referencijos negu neapibrėžtumo atveju (pavyzdžiui, sakinyje (34) ją teikia visas restriktyvinis junginys *mokytojas, kuris mums įdiegė meilę gimtajai kalbai*, kuris praktiškai čia tegali turėti vieną referentą), jų reiškiamą inkliuzijos santykį sunkiau suvokti — jis čia yra redukuotas iki minimumo. Tačiau skirtumas tarp tipo deskripcijos ir to tipo instanciacijos, reikšmingas santykinei predikatyvo vardažodžio sampratai, ir šiuokart gali būti nesunkiai suvokiamas, ypač jeigu ta instanciacija, kaip pavyzdyje (34), eksplicitiškai žymima apibrėžtumo rodikliu *tas*. Tad abiem atvejais galime kalbėti apie vardažodžio santykinį pobūdį ir iš to išplaukiantį jo predikatumą, kuris atsiranda dėl jo užimamos sintaksinės — predikatyvo — pozicijos.

[18] Plačiau apie tipo ir jo instanciacijos skirtį žr. Langacker (1991: 51–73); plg. Mikulskas (2006a: 34–35).

[19] Tokio tipo sakinių, kaip *Jonas yra mokytojas*, žymimą tapatumo santykį galėtume traktuoti ir kaip tiesioginę individo (Jono) inkliuziją į bendresnę (mokytojų) klasę, kurią šiuo atveju įvardytų paprastas daiktavardis (ne vardažodis!) *mokytojas*. Tokią analizę remtų ir kai kurių artikelinių kalbų pavyzdžiai, plg. pranc. *Jean est professeur* (bet plg. angl. *John is a teacher*), tačiau ji sunkiau pritaikoma ekvatyvinėms konstrukcijoms, kurių apibrežtas predikatyvo vardažodis į tipo deskripciją nurodo tik tarpiškai, per unikaliai identifikuojamo to tipo atstovo instanciaciją (plg. Langacker 1991: 69).

3.2.2. Keletą žodžių reikėtų tarti apie tokius sakinius, kaip (31), (32) ir (33), kurie priklausomai nuo to, ar jų predikatyvinis vardažodis interpretuojamas apibrėžtai, ar neapibrėžtai, atitinkamai gali būti interpretuojami kaip ekvacijos ar inkliuzijos santykį reiškiantys. Iš eilės šiuos pavyzdžius aptarsime. Sakinys (31), regis, turi vienodas galimybes būti interpretuojamas abejaip. Mat šio sakinio interpretacijai reikšmingas MOKYKLOS idealizuotas kognityvinis modelis (ICM; Lakoff 1987: 68–76) iš principo remia tokią situaciją, kai posesoriaus *mūsų* referentas (mokyklos klasė) gali turėti ne vieną mokytoją, todėl posesyvinė deskripciją *mūsų mokytojas* nebūtinai žymi unikaliai identifikuojamą individą. O deskripciją *mūsų lietuvių kalbos mokytojas* sakinyje (32) tas pats MOKYKLOS ICM veikiau skatintų interpretuoti apibrėžtai, ir sakinys tuomet reikštų ekvatyvinio tapatumo santykį, nes vidurinės ir aukštesniosios mokyklos klasė paprastai turi vieną kurios nors disciplinos mokytoją. Tačiau ir šiame sakinyje kalbamos deskripcijos referentas gali ir nebūti unikaliai identifikuojamas, pavyzdžiui, jeigu posesorius *mūsų* čia žymi visus mokyklos mokinius, o juk mokykloje gali būti keli lietuvių kalbos mokytojai. Iš pirmo žvilgsnio sakinio (33) analizė neturėtų skirtis nuo anksčiau aptartojo sakinio (32) analizės. Tačiau, regis, deskripcijos *mūsų lietuvių kalbos mokytojas* (33) pavyzdyje nurodomas mokytojo tipas veikiau suvokiamas kaip tam tikras vaidmuo, kurį konkrečiu laikotarpiu atlieka, arba instancijuoja, vienintelis individas. Šis atvejis literatūroje žinomas kaip vaidmens apibrėžtumas[20], kurio specifika — vienintelio referento galimybė — sakinį (33) daro artimesnį ekvatyvinei konstrukcijai.

3.2.3. Apibendrindami tai, kas buvo aptarta, jungties konstrukcijas galime skirti į du pagrindinius tipus: askriptyvinio ir tapatumo tipo konstrukcijas. Jų skirtumas iš esmės priklauso nuo to, kas — būdvardžiai ar daiktavardžiai — eina jų predikatyvais. Tokia skirtingomis kalbos dalimis besiremianti jungties konstrukcijų tipologija yra labai aiški ir motyvuojama tuo, kad būdvardžiai dėl savo santykinės prigimties iš esmės yra predisponuoti pre-

[20] Fauconnier (1985: 35–81) įsivesta vaidmens (angl. *role*) ir jos vertės (angl. *value*) skirtis laikytina skirties „tipas *vs.* instanciacija" specifine atmaina. Vaidmens apibrėžtumas išplaukia iš jo unikalumo tam tikros istoriškai nulemtos pasaulio tikrovės tipe. Vaidmens apibrėžtumą natūraliai perima ir jo vertės, įgyjamos per to pasaulio tipo instanciacijas konkrečiu laikotarpiu (plačiau žr. Langacker 1991: 71–73; plg. Mikulskas 2006a: 54–55).

dikatyvo pozicijoje reikšti pagrindinę sakinio predikaciją, o daiktavardžiai tokį gebėjimą įgyja tik užėmę predikatyvo poziciją. Toliau, priklausomai nuo to, ar predikatyvo vardažodis jose interpretuojamas apibrėžtai ar neapibrėžtai, tapatumo konstrukcijos gali būti toliau skiriamos į ekvatyvinio ir inkliuzyvinio potipio konstrukcijas.

3.3. Pagaliau reikėtų dar aptarti kai kuriuos periferinius jungties konstrukcijų atvejus, kai predikatyvais jose eina tikriniai vardai, plg.:

(38) *Leiskite prisistatyti, esu Jonas Petraitis.*
(39) *Esu Jonas.*
(40) *Esu vardu Jonas.*
(41) *Mano vardas yra Jonas.*
(42) *Mūsų mokytojas yra Jonas Petraitis.*

Tikriniai vardai paprastai teikia apibrėžtumo deskripciją, t. y. jų referentas būna unikaliai identifikuojamas asmuo. Tačiau nebūtinai. Tikrinio vardo referentas klausytojui gali būti nepažįstamas, tuomet kalbėtojas šį vardą pasako su neapibrėžtumo rodikliu, plg. *Mūsų mokytojas yra toks Jonas Petraitis*, — šiame pavyzdyje tikrinio vardo referentas yra specifinis, bet neapibrėžtas asmuo. Tačiau nesunku įsivaizduoti jungties sakinį, kuriame tikrinis vardas interpretuotinas nespecifiškai, plg. *Šie du neklaužados yra Sutkai*, — šiame pavyzdyje predikatyvo daiktavardis nurodo į visą šeimą ar giminę, kuriai paprastai priklauso daugiau nei du nariai, todėl inkliuzinis propozicijos pobūdis čia yra lengvai suvokiamas. Regis, kur kas problemiškesnė yra tų jungties konstrukcijų analize, kurių predikatyvo tikrinis vardas žymi vienintelį, kad ir neapibrėžtą, referentą. Kaip reikėtų suvokti tokių vardažodinių predikatyvų santykinį pobūdį? Į kokią tipo deskripciją nurodo tikrinis vardas, arba kokį tipą gali instancijuoti tikrinio vardo denotatas? Kad ir kokia semantiškai skurdi tikrinio vardo reprezentuojamo tipo deskripcija, teoriniu požiūriu ji yra reikšminga. Aptarkime šiuo atžvilgiu sakinį (38) — jį ištardamas subjektas *aš* klausytojui veikiausiai nori pranešti ne savo vardą, o save pristatyti kaip unikaliai su tuo vardu siejamą asmenį. Tačiau, be unikalios identifikacijos, vardas *Jonas Petraitis* dar žymi, kad jo turėtojas yra lietuvių tautybės vyriškos lyties asmuo. Be tautybės ir lyties, o kartais ir kilmės ar padėties visuomenėje, mažybinė vardo forma dar gali žymėti jauną jo turėtojo amžių (plg. *Antanukas*, *Petraičiokas*) ir kitus panašius dalykus, į kuriuos

paprastai vartodami vardus nekreipiame dėmesio. Tačiau šie „nereikšmingi" dalykai sudaro empirinį pamatą, kad ir minimalų, instanciacijos santykiui tarp jų reprezentuojamo asmens tipo ir konkretaus jo atstovo nustatyti. Tikrinio vardo teikiama tipo deskripcija ypač lengvai gali būti atpažįstama tuomet, kai tas vardas visuomenėje siejamas su istoriškai reikšmingu jo turėtojo vaidmeniu. Tokio vardo, pavartoto predikatyvo pozicijoje, predikatinis potencialas akivaizdus, plg.:

(43) *Jis yra Vytautas Landsbergis, ir viskas tuo pasakyta.*

Galiausiai su tikriniais vardais siejamos implikacijos gali duoti pradžią tikrinių vardų vartosenai bendrine prasme. Kai tokie vardai eina jungties konstrukcijų predikatyvais, jokių abejonių dėl jų predikatinio potencialo jau nebekyla, plg.:

(44) *Tas mano berniukas yra tikras einšteinas.*

3.3.1. Sakinys (39) gali būti laikomas atsakymu į klausimą *Kuo jūs vardu?* arba atsakymu į klausimą *Kas jūs esate?* Pirmuoju atveju sakinio analizė turėtų būti siejama su tokių sakinių, kaip (40) ir (41), analize, o antruoju — su aptarta sakinio (38) analize. Išties, antraip interpretuojant sakinį (39), jo predikatyvas *Jonas* žymi konkretų individą, kuris, be to, implicitiškai gali būti unikaliai identifikuojamas kaip anksčiau minėtas asmuo, ir ši atpažinimo implikacija gali būti laikoma tipo, kurį instancijuoja tikrinis vardas, deskripcija — ji prireikus gali būti išreiškiama ir eksplicitiškai, plg.:

(45) *Esu tas Jonas, kuris vakar jums skambino.*

3.3.2. Kadangi aptarti sakiniai reiškia tapatumo santykį tarp dviejų unikaliai identifikuojamų referentų — asmenų, jie pelnytai gali būti laikomi ekvatyvinio potipio jungies konstrukcijos instanciacijomis. Iš esmės niekuo nuo tokių sakinių nesiskiria ir sakinys (42), jeigu tik jo nelaikysime atsakymu į klausimą *Kuo vardu yra jūsų mokytojas?* Tačiau iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad šiame sakinyje reiškiamas tapatumo santykis tarp dviejų vardažodinių referentų skiriasi nuo anksčiau aptartų atvejų. Išties, jeigu šį sakinį laikome atsakymu į klausimą *Kas yra jūsų mokytojas?*, jo subjekto vardažodis yra neapibrėžtas ir regimai platesnės referencijos nei predikatyvo pozicijoje esantis tikrinis vardas. Vardažodžių aprėpties santykis tokiame sakinyje yra

atvirkščias, nei anksčiau aptartais inkliuzijos santykio raiškos atvejais (plg. *Jonas Petraitis yra (mūsų) mokytojas*). Tačiau jeigu subjekto vardažodį *mūsų mokytojas* kalbamame sakinyje traktuojame kaip tam tikrą vaidmenį (plg. 3.2.2. sk.), kurį konkrečiu laikotarpiu tegali atlikti (instancijuoti) vienintelis individas (kad ir nepažįstamas klausiančiajam), tai tapatumo santykio tarp dviejų tariamai skirtingos aprėpties referencijų ontologinės galimybės problema išsisprendžia: tapatumo santykis reiškiamas tarp dviejų specifinių referentų, tik predikatyvo vardažodžio (tikrinio vardo) referentas dar gali būti unikaliai identifikuojamas asmuo.

3.3.3. Kai sakinys (39) reiškia tą patį, ką ir sakiniai (40) ir (41), tapatumo santykis jame reiškiamas ne tarp unikaliai identifikuojamo pirmojo asmens (*aš*) referento ir tikrinio vardo (*Jonas*) turėtojo — vyriškos lyties individą (lietuvį) instancijuojančio specifinio asmens, bet tarp (unikaliai identifikuojamo vardo turėtojo) ir paties vardo. Kitaip tariant, čia tapatumo propozicijos taikiniu tampa ne pats asmuo, o tik tam tikras, apeliatyvinis, jo aspektas. Šis aspektas sakinių (40) ir (41) parafrazėmis pasakomas eksplicitiškai. Atsiminkime, kad vienu ar kitu aspektu subjekto vardažodžio referentas (konkretus asmuo) gali būti kategorizuojamas ir kituose inkliuzinės reikšmės jungties sakiniuose, pavyzdžiu, nurodant jo profesiją, socialinį ar šeimos statusą ir panašiai (plg. *Esu jau pensininkas / senelis*). Suprantama, kad tokių sakinių, kaip (39), (40) ir (41), predikatyvo vardažodžio referentas — pats tikrinis vardas — nėra unikaliai identifikuojamas esinys, plg.:

(46) *Aš esu Jonas, ir mano kaimynas taip pat yra Jonas.*
(47) *Aš esu vardu Jonas, ir mano kaimynas taip pat yra vardu Jonas.*

Predikatyvais einančių tikrinių vardų santykinį pobūdį (ir predikatyvinį potencialą) kalbamuose sakiniuose galėtume aiškinti tuo, kad čia jie reiškia santykį tarp konkrečiam asmeniui suteikto vardo (*Jonas*) ir to vardo užimamos vietos vardyne (religinė tradicija, paplitimas ir pan.) ar jo implikacinio potencialo (istorinės, kultūrinės asociacijos ir pan.) — pastarieji dalykai ir sudaro tikrinio vardo *per se* tipo deskripciją. Visi tokie sakiniai pelnytai gali būti priskiriami tapatumo tipo inkliuzyvinio potipio jungties konstrukcijai, bet išsaugodami jų specifiką, galėtume juos išskirti kaip apeliatyvinių jungties sakinių atmainą. Taigi ir periferiniai jungties konstrukcijų atvejai vienaip ar kitaip gali būti priskiriami anksčiau aptartiems tipams ir potipiams.

3.4. Jungties konstrukcijų tipologinį skirstymą remdami juose vartojamų predikatyvinių žodžių semantinėmis (kalbos dalies) ir / ar referentinėmis savybėmis, intuityviai vadovavomės prielaida, kad skiriami konstrukcijų tipai ir potipiai yra iš esmės to paties struktūrinio archetipo skirtingos instanciacijos. Tokia prielaida remiantis aptarime ir buvo vartoti prototipo ir periferijos terminai. Tačiau aptardami įvairių jungties konstrukcijų ir jų atmainų predikacijos raiškos ypatumus, atkreipėme dėmesį ir į tuos ypatumus motyvuojančią skirtingą tų konstrukcijų paskirtį kalboje. Tiesą sakant, išskirtųjų jungties konstrukcijų tipų ir potipių pavadinimai — askriptyvinė, inkliuzyvinė, ekvatyvinė konstrukcija — ir sudaryti remiantis skirtinga jų paskirtimi. Tad pagrįstai galėtume klausti, ar tapačią formą — X *yra* Y, bet skirtingą paskirtį turinčios konstrukcijos turi tarpusavyje ką nors bendro? Kitaip sakant, ar aptartus jungties konstrukcijų tipus vienija kokia nors bendra reikšmė, leidžianti visas jas priskirti tai pačiai, pavyzdžiui, tapatumo reikšmės konstrukcijų, kategorijai? Tai fundamentalus klausimas. Išties, priklausomai nuo to, kaip į jį atsakysime, kalbėsime apie visiškai skirtingų konstrukcijų homonimiją arba apie atskiras tipologines tos pačios konstrukcijos instanciacijas.

3.4.1. Aptardami įvairias jungties sakinių su vardažodiniais predikatyvais atmainas, pabrėžėme ontologinį jų bendrumą, leidžiantį kalbėti ir apie jų bendrą struktūrinę — tapatumo santykio — reikšmę. Bet juk tas pats tapatumo santykis savaip pagrindžia ir jungties sakinių su būdvardiniais predikatyvais ontologiją. Kaip jau minėjome, būdvardžio reiškiama predikacija yra santykinės prigimties. Paprasčiau tariant, ši predikacija negali būti suvokiama (ir apibūdinama) autonomiškai, kaip savaime egzistuojanti ypatybė, tik kaip tam tikro daikto (kokybinė ar kiekybine) charakteristika. Vadinasi, būdvardžio semantinėje struktūroje visada yra numatoma vieta abstrakčiai suvokiamam daiktui, ir pernelyg nenusižengsime tiesai sakinio *Jonas yra protingas* struktūrą pavaizdavę kaip *Jonas yra protingas daiktas (žmogus)*. Taigi galėtume tvirtinti, kad ypatybės priskyrimas subjekto vardažodžio referentui askriptyvinio tipo sakiniuose taip pat realizuojamas per tapatumo santykio teigimą. Tik čia vienas tapatumo santykio dalyvis yra ne fizinėje tikrovėje, o tik mentalinėje implikacijų erdvėje instancijuotas predikatyvinio būdvardžio suponuojamo daiktavardžio referentas. Tačiau ir inkliuzyvinio potipio jungties sakiniuose padėtis šiuo atžvilgiu yra panaši: pagrįstai galėtume manyti, kad vienas tokių sakinių profiliuojamo tapatumo santykio da-

lyvių — vardažodinio predikatyvo referentas — tikrovėje instancijuojamas tik struktūriniais sumetimais. Išties subjekto vardažodžio referento įtraukimas (inkliuzija) į platesnę tam tikro tipo deskripciją tenkinančių referentų klasę, arba kitaip — jo priskyrimas tam tikram, tik mentalinėje erdvėje egzistuojančiam, vienarūšių esinių tipui, struktūriškai jungties konstrukcijoje įmanomas tik per tam tikslui tikrovėje instancijuojamą laisvai pasirenkamą to tipo atstovą. Bendriau imant, tokia „struktūrinė" instanciacija ir sudaro neapibrėžto vardažodžio nespecifinės referencijos funkcinę motyvaciją (plg. Langacker 1991: 68). Suprantama, kad tokio vardažodžio referentas už sakinio ribų neegzistuoja, ir taip pat yra mentalinis fenomenas, nors ir kiek kita prasme nei implikuojamas predikatyvinio būdvardžio semantinės struktūros substantyvusis elementas.

3.4.2. Apibendrindami galime tvirtinti, kad aptartais jungties konstrukcijų atvejais profiliuojamas tapatumo santykis yra visai kategorijai bendras reikšmės elementas, leidžiantis greta anksčiau minėtų lokatyvinės, egzistencinės, priklausymo reikšmės konstrukcijų kalbėti ir apie tapatumo reikšmės konstrukcijas, kurių jungties veiksmažodžiams visais atvejais būdinga iš esmės ta pati struktūrinė tapatumo raiškos funkcija (arba ‚tapatumo' reikšmė). Tačiau šis bendras reikšmės elementas, pagrindžiantis jungties konstrukcijų struktūrinį archetipą, neužkerta kelio jų funkcinei diferenciacijai. Kaip matėme, priklausomai nuo to, su kuo tapatinamas subjekto vardažodžio referentas jungties konstrukcijose, jos gali atlikti požymio priskyrimo referentui, referento klasinės inkliuzijos ar dviejų specifinių referentų sulyginimo, arba ekvacijos, funkcijas.

4. BAIGIAMOSIOS PASTABOS

4.1. Straipsnį norisi baigti bendresnio pobūdžio pasvarstymu apie tai, kiek veiksmažodžio *būti* turimas predikatinis potencialas prisideda prie konstrukcijų, kuriose jis realizuojamas, funkcinės diferenciacijos. Juk norėdami adekvačiai klasifikuoti šias konstrukcijas, viena vertus, turime paisyti jų paskirties, kita vertus, sunku nekreipti dėmesio ir į analizės metu išryškėjusį tam tikrą ontologinį skirtingos paskirties konstrukcijų bendrumą, leidžiantį jas jungti į tam tikrus struktūrinius archetipus. Antrojoje straipsnio dalyje atlikta veiksmažodžio *būti* galimų turėti reikšmių įvairiose konstrukcijose

analizė, leidžia apibrėžti jo predikatinį potencialą, arba reikšminį diapazoną, kurio atraminius taškus sudarytų ‚egzistencijos' reikšmė, aiškiai paliudyta egzistencinėje konstrukcijoje, ir ‚tapatumo' reikšmė, lengvai atpažįstama jungties konstrukcijose. Kitų aptartų konstrukcijų veiksmažodžių *būti* „leksinės" reikšmės, kurias apibrėžiant „tautologiškai" tenka remtis tų veiksmažodžių komplementų semantika ar atitinkama konstrukcijos funkcija, kilmės atžvilgiu galėtų būti siejamos su viena ar kita iš minėtų pamatinių reikšmių. Išties, kaip matėme, yra pagrindo lokatyvinės ir *mihi est* tipo turėjimo konstrukcijos veiksmažodžius, nors kiekvieną savaip, sieti su egzistencijos predikacija (žr. 2.2.1., 2.2.2. sk.), o priklausymo konstrukcijos veiksmažodį sieti su tapatumo predikacija: juk galime tvirtinti, kad priklausymo santykis pastarojoje konstrukcijoje realizuojamas panašiai kaip ir tik ką (3.4.1. sk.) aptartoje askriptyvinėje jungties konstrukcijoje — per tapatumo tarp dviejų esinių, kurių vienas tik implikuojamas, konstatavimą (žr. 8 išnašą). Šie dalykai perša mintį, kad visos aptartos konstrukcijos gali būti kildinamos iš dviejų struktūrinių archetipų — egzistencinio ir tapatumo. Kadangi veiksmažodžio *būti* predikatinis potencialas yra gana ribotas, iš minėtų struktūrinių archetipų įvairiems komunikacijos poreikiams pritaikytos konstrukcijos galėjo būti pasidaromos pamatinės struktūros „vidinio" pertvarkymo — reinterpretacijos — keliu, arba pamatinės struktūros „išorinio" pertvarkymo keliu, tarkime, pagal poreikį keičiant šios struktūros atskirus elementus (pavyzdžiui, į archetipinę tapatumo struktūrą vietoje predikatyvo „įrašius" posesoriaus genityvą gaunama priklausymo konstrukcija) ir / ar keičiant jos nežymėtą aktualiąją skaidą (ryškiausias pavyzdys — egzistencinės *versus* lokatyvinės konstrukcijų atvejis).

4.2. Kad ta pati pamatinė struktūra, atitinkamai ją pertvarkius, gali būti pritaikyta net kelių skirtingų propozicijų poreikiams, aiškiai rodo pastarojo meto lietuviškoje literatūroje išsamiai aptartos įvairios tokių sakinių, kaip *Onutės (yra) žalios akys*, interpretavimo galimybės (žr. Holvoet 2005: 153–159; Mikulskas 2006b: 41–50). Šio tipo sakinius dažniausiai interpretuojame kaip tam tikro atributo priskyrimo asmeniui konstrukciją — tuomet, reikia manyti, ji pasidaryta iš atitinkamos jungties konstrukcijos (plg. *Onutės akys yra žalios*) temos iškėlimo keliu. Tačiau esant palankiam kontekstui minėtas sakinys gali įgyti posesyvinę interpretaciją, artimą *mihi est* tipo turėjimo konstrukcijai. Išties konstrukcija *Onutei yra žalios akys* lietuvių kalbai

dar nėra visiškai svetima, nors jau skamba neįprastai. Neatmestina mintis, kad lietuvių kalboje nykstant senajai *mihi est* tipo turėjimo konstrukcijai (iš vartosenos ją stūmė beįsigalinti naujesnė *habere* tipo konstrukcija) datyvas joje bent epizodiškai, kai tą leido kontekstas, galėjo būti keičiamas genityvu (apie šių linksnių funkcinio suartėjimo galimybę žr. 1.3. sk.). Tad minėtos pamatinės struktūros (*Onutės* (*yra*) *žalios akys*) dvejopas interpretavimas gali būti siejama su dviem jos kilmės šaltiniais. Remdamiesi minėtomis interpretacijomis galėtume tvirtinti, kad kalboje egzistuoja dvi homoniminės konstrukcijos — atributo priskyrimo asmeniui ir posesyvinė turėjimo (žinoma, taip tvirtindami turėtume užmerkti akis prieš faktą, kad tik pirmoji interpretacija yra pakankamai įprasta vartosenoje, kad be abejonės galėtų būti vadinama konstrukcijos reikšme). Tuomet šių homoniminių konstrukcijų veiksmažodžius *būti* turime sieti su dviem skirtingomis pamatinių struktūrų reikšmėmis — ‚tapatumo' ir ‚egzistencijos'. Tačiau šios reikšmės gali būti „įžvelgiamos" tik esant vienai ar kitai (formaliai) to paties sakinio interpretacijai. Tad nors tokiu būdu jos „atpažįstamos" kaip minėtų konstrukcijų savastis, vargu ar turi kokią nors prognostinę vertę nustatant tų konstrukcijų tapatybę.

4.3. Panašiai ir straipsnyje aptartose konstrukcijose vartojamų veiksmažodžių „atpažįstamos" iš kilmės struktūrų paveldėtos „pamatinės" reikšmės vargu ar daug ką gali padėti nustatant tų konstrukcijų tapatybę. Kad ir atpažintos tos reikšmės nedaug ką tesako apie naujų konstrukcijų, kuriose tie veiksmažodžiai vartojami, paskirtį. Be to, kaip ne kartą įsitikinome, keičiantis konstrukcijos funkcijai dažnai keičiasi ir jos veiksmažodžio semantinės savybės: pavyzdžiui, su egzistencijos predikacija ontologiškai (o gal ir etimologiškai) susijęs lokatyvinės konstrukcijos veiksmažodis dėl jos subjektinio vardažodžio apibrėžtumo jau nebeturi egzistencinės konstrukcijos veiksmažodžiui būtinos priedermės kvantifikuoti to vardažodžio referentą (žr. 2.2.1. sk.). Vis dėlto, veiksmažodžio *būti* semantika tik prisitaiko prie įvairiems komunikacijos poreikiams pritaikytų / pritaikomų konstrukcijų reikšmės. Apibrėžiant konstrukcijos tapatybę kur kas svarbesni yra tie jos sintaksinės ir semantinės struktūros elementai, kurie lemia patį tos konstrukcijos pritaikomumą konkrečiai kalbos funkcijai, kitaip tariant — jos funkcinį adekvatumą. Į šiuos elementus ir verta atkreipti atidesnį žvilgsnį tipologiškai klasifikuojant konstrukcijas.

LITERATŪRA

CLARK, E. V. 1978: Locationals: Existential, locative, and possessive constructions. In: GREENBERG, FERGUSON & MORAVCSIK, eds., 1978, 85–126.

CORBETT, G. G., FRASER, N. M. & MCGLASHAN, S. 1993: *Heads in Grammatical Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

CROFT, W. 2001: *Radical Construction Grammar: Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.

FAUCONNIER, G. 1985: *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge, Mass.: MIT Press (Bradford Books).

GOLDBERG, A. E. 1995: *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press.

GREENBERG, J. H., FERGUSON, CH. A. & MORAVCSIK, E. A., eds., 1978: *Universals of Human Language*. Vol. 4: *Syntax*. Stanford: Stanford University Press.

HAIG, G. L. J. 2008: *Alignment Change in Iranian Languages: A Construction Grammar Approach*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.

HOLVOET, A. 2001: Once More the Baltic Genitive of Agent. *Baltistica* 35.1, 45–58.

HOLVOET, A. 2005: Intranzityvinių sakinių tipai: egzistenciniai, lokatyviniai ir posesyviniai sakiniai. In: HOLVOET & MIKULSKAS, red., 2005, 139–160.

HOLVOET A. & ČIŽIK-PROKAŠEVA, V. 2005: Papildiniai ir aplinkybės. In: HOLVOET & MIKULSKAS, red., 2005, 65–92.

HOLVOET, A. & JUDŽENTIS, A. 2003: Sintaksinių ryšių tipai. In: HOLVOET & JUDŽENTIS, red., 2003, 11–35.

HOLVOET, A. & JUDŽENTIS, A. 2005: Sintaksinės priklausomybės tipai: papildymai ir patikslinimai. In: HOLVOET & MIKULSKAS, red., 2005, 11–38.

HOLVOET, A. & MIKULSKAS, R., red., 2005: *Gramatinių funkcijų tyrimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. (Lietuvių kalbos gramatikos darbai, 3.)

HOLVOET, A. & MIKULSKAS, R., red., 2006: *Daiktavardinio junginio tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. (Lietuvių kalbos gramatikos darbai, 4.)

HOLVOET, A. & MIKULSKAS, R. 2009a: Sintaksine priklausomybė (nepublikuotas rankraštis). http://www.lki.lt/LKI_LT/images/Padaliniai/Gramatikos_skyrius/Priklausomybe.pdf

HOLVOET, A. & MIKULSKAS, R. 2009b: Gramatinės funkcijos (nepublikuotas rankraštis). http://www.lki.lt/LKI_LT/images/Padaliniai/Gramatikos_skyrius/Gramatines%20funkcijos.pdf

HOLVOET, A. & PAJĖDIENĖ, J. 2004: Laiko kategorija ir laiko formos. In: HOLVOET & SEMĖNIENĖ, red., 2004, 121–140.

HOLVOET, A. & SEMĖNIENĖ, L. 2004a: Linksnio teorijos pagrindai. In: HOLVOET & SEMĖNIENĖ, red., 2004, 11–33.

HOLVOET, A. & SEMĖNIENĖ, L. 2004b: Rūšies kategorija: mediumas ir pasyvas. In: HOLVOET & SEMĖNIENĖ, red., 2004, 35–60.

HOLVOET, A. & SEMĖNIENĖ, L., red., 2004: *Gramatinių kategorijų tyrimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. (Lietuvių kalbos gramatikos darbai, 2.)

HOLVOET, A. & TAMULIONIENĖ, A. 2005: Antriniai predikatyvai. In: HOLVOET & MIKULSKAS, red., 2005, 117–137.

IWATA, S. 2005: Locative alternation and two levels of verb meaning. *Cognitive Linguistics* 16.2, 355–407.

KEENAN, E. L. & DRYER, M. S. 2007: Passive in the world's languages. In: SHOPEN, ed., 2007, 325–361.

LAKOFF, G. 1987: *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind.* Chicago – London: University of Chicago Press.

LANGACKER, R. W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 1: *Theoretical Prerequisites*. Stanford, California: Stanford University Press.

LANGACKER, R. W. 1991: *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 2: *Descriptive Application*. Stanford, California: Stanford University Press.

LANGACKER, R. W. 2000: *Grammar and Conceptualization.* Berlin – New York: Mouton de Gruyter.

LANGACKER, R. W. 2002: *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. 2nd ed. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.

LANGACKER, R. W. 2008: *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

LYONS, CHR. 1999: *Definiteness*. Cambridge: Cambridge University Press.

MIKULSKAS, R. 2005: Išilginių objektų predikacijos pobūdis. Subjektyvaus judejimo sąvoka. *Acta Linguistica Lithuanica* 52, 23–39.

MIKULSKAS, R. 2006a: Apibrėžiamųjų būdvardžių aprašo perspektyva. In: HOLVOET & MIKULSKAS, red., 2006, 33–65.

MIKULSKAS, R. 2006b: Pastabos dėl sintaksinio dviprasmiškumo sąvokos ir kiti susiję dalykai. *Acta Linguistica Lithuanica* 55, 1–53.

RADDEN, G. & DIRVEN, R. 2007: *Cognitive English Grammar*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

SHOPEN, T. 2007: *Language Typology and Syntactic Description*. Vol. 1: *Clause Structure*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.

TAYLOR, J. R. 2002: *Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

ZWICKY, A. M. 1993: Heads, bases and functors. In: CORBETT, FRASER & MCGLASHAN, eds., 1993, 292–315.

Rolandas Mikulskas
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio 5, 10308 Vilnius, Lietuva
mikulskai@takas.lt